

Universitätsbibliothek Wuppertal

Sexti Julii Frontini, Viri Consularis, Quæ Exstant

Frontinus, Sextus Iulius

Amstelodami, 1661

Ἀποσπασμάτια quædam notarum & emendationum, in reliqua opera &
fragmenta Frontiniana

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1185](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1185)

ROBERTI KEUCHENII, S. F.

Jcti,

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΑ

QUÆDAM

Notarum & Emenda-
tionum,

IN RELIQUA

Opera & Fragmenta

FRONTINIANA.

ROBERTI KENICHRNII S. R. ...

ICI

ΑΠΟΖΗΛΑΜΑΤΙΑ

QUEDAM

Notarum & Emenda-

tionum

IN RELIGIA

Opera & Fragmenta

FRONTINIANA

ROBERT

A D
SEXTI JULII
FRONTINI
V. C.
COMMENTARIUM
DE
AQUÆDUCTIBUS
URBIS ROMÆ.

S*Itque mihi nunc*
ab Nerva Augu-
sto] Quærun-
tissimi Viri, quo-
rum opera ac judi-
cio partim Fronti-
no lux allata; num *Aquaductuum*
Urbis Romæ Commentarius præter
cætera Fragmenta ejusdem
Frontini sit, qui Strategematum
libros congregit. Quorum opinio-
nem Cl. Rubenius accuratè in Ele-
ctis suis de utroque opusculo me-
ritus, non sine causa, ut ait, vide-
tur amplexus. Purior enim & e-
mendatior in illis sermo est, & di-
ctionis venustas. At si sub Nervâ
floruit, ut apertè præter ipsum con-
firmat & Ælianus Proëmio libelli
de instruendis Aciebus: *ἔπειτα ὃ τῶν*

Θεῶν πατρῶν σα Νέρωα συμβαλῶν
πρὸς Φροντῖνον τῶ ἐπισήμων Ἰωαν-
νικῶν ἐν Φορμίωνις ἡμέρας πρὸς δέ-
τερηα δέξαν ἐπινεγκαρῶν ἀπὸ τῶν
ἐν τοῖς πολέμοις ἐμπέριων, συμβα-
λῶν τῶ ἀνδρῶν εὐρον ἐκ ἐλαττονα σπα-
δῆν ἐχούσας εἰς τὴν ἀρχαί τοῖς Ἑλλη-
σι πειθεωρηθῶν μάλιστα, ἡγεμονίῃ
ἐκ ἐπὶ ἀειφροσίν τῶ τῶν τακτικῶν
συζητησῶν, ἐκ αὐτῶν ἀποδύσας τῶ
Φροντῖνον δικαῶν αὐτῶν, εἰπερ π χει-
ρον ἰδούσ τῶ ἱστορικῶν Διατάξεως πε-
ριέχον αὐτῶν, &c. quid obiter, quo
minus idem Scriptor Strategicus
& Aquarum Præfectus fuerit, qui
libellum hunc de Aquæductibus
Urbem Romam influentibus edi-
dit, obscurè video. Sed altius ad
acumen indaganda sunt Ælianæ
verba. Ait; apud Frontinum V. C.

Aa

&c pēs

& peritiæ bellicæ laude clarissimum, qui sub Nerva Adriani Patre floruit, se per aliquot dies in Formis egisse, & collatis cum eo sermonibus comperisse, non minus illum studio teneri disciplinæ Tacticæ Græcis usitatæ, quam Romanorum instructione, quâ deteriorius quid minusve videretur contineri. Certo certius est, illum quidem alloquii ad Adrianum non aliis Frontini meminisse, quam Consulis istius Strategematum Auctoris, quorum libri superstites etiamnum existant, & quos idem optimo Principi Trajano dicavit. Secus ac Stevvechio visum, qui alios de militari disciplina libros eadem dedicatos opinatur sub fine lib. II. cap. III. Commen. in Vegetium. Nam Nervæ ac Trajani temporibus præcipuè in pretio fuit, quod & alibi Volaterranus Commentar. Urban. lib. XVI. non obscure subindicat, & qui totam hanc nostram litem uno loco dissecat: *Julius Frontinus ad Trajanum libros quatuor Strategematum scripsit, & de Aquis Urbis.* Nec aliis Frontini mentionem fieri apud antiquos putato, quàm unius ejusdemque nostri, qui Strategematum nimirum, Aquarumque libellos congessit; & cujus etiamnum Fragmenta restant de Qualitatibus Agrorum, Limitibus, maximam partem mutila ac inquinatissima, variisque confusa segmentis. Scripsit idem de Colonis opusculum, sed quod hodie diversum exhibetur, ac ejusdem farinæ fragmentis interpolatum, ab Amplissimo Viro P. Scriverio cum reliquis primùm ex membranis e-

ditum. Falluntur etiam illi, qui ulterius disquirendum contendunt, an Urbanus ille Prætor, cujus Tacitus lib. IV. Historiarum meminit, ad Vespasiani II. & Titi Consulatum, qui in annum Urbis incidit Idcccxxiii. idem cum nostro Frontino sit; quam & opinionem non exiguum scrupulum plerisque quidem non mediocriter doctis iniecisse memini. Nunc audiamus Carolum Sigonium Syllabo historicorum Romanorum: *Sext. Julius Frontinus Strategematum libros conscripsit, in quibus ex omnibus historicis exempla in certos locos destinata (valet distincta) enumerat copiosè, & magnâ cum utilitate: licet pleraque librariorum errore ineptè sunt repetita. Nervæ & Trajani temporibus vixit.* Quæ verbotenus, ut multa alia, in suum apparatus ad omnium gentium historiarum transulit Antonius Possevinus, Sect. III. cap. IV. Cæterum, quod heic asserimus, id tam dilucidum ab aliis contestatum fuit, ut mirum sit, in aliam sententiam vergere Viros eruditissimos. Vide quæ Johannes Maria Catanæus observat ad Plinii Cæcilii Secundi Epistolas, item Stephanus Vinandus Pighius Annalium Romanorum libro XIIX. Nam quæ nobis adducta sunt, eorum sublesta fides esset, ni major veri ratio ex antiquitate historiarum colluceret.

Administratum per principes semper civitatis nostræ Viros] Qui vocabantur Aquarum Curatores. In veteri lapide sculptum: CURATOR. AQUARUM. ET. MINU-

NUTIÆ. CUR. ALVEI. TIBERIS. ET. CLOACARUM. URBIS.

Primò tamen appellati sunt *Curatores operum publicorum*: deinde in plures *Aggruias ἐπιμελείας* divisi, specialiter *Aquarum Curatores*. Hi sicut cæteri omnes, qui curam aliquam publicè curabant, non magistratus erant, sed quasi magistratus, uti vocantur à nostro Frontino, qui & ipsum Agrippam primò per servos suos privatos hæc fecisse, eamque familiam Augustò morientem legasse tradit. Vide ipsum Frontinum infra, & Fragmenta lib. II.

Possè decernere] Valet discernere; quod ad oram veteris notatum.

Nomina primum Aquarum, qua in urbem Romanam influunt, ponam] Scriptus *promam*; quod elegans quidem verbum est, & huic loco communicantissimum. Placet tamen editum. Infra: *Persecutus ea, qua de modulis dici fuit necessarium, nunc ponam, quemadmodum quæque aquarum Principum commentariis comprehensarum, usque ad nostram curam habere visa sit*. Alii: *pandam*, hoc modo: *qua in urbem Romanam influunt, pandam*. Nullo negotio.

Postea altitudinem cujusque, modulorumque rationem] Parum sibi constant in altitudine subterraneorum meatum & fornicum veteris Scriptores. Procopius altitudinem definit tantam, ut eques per eos fornices opportunè posset transire. Frontinus infra, *sublevatos ad centum & novem pedes fuisse* ait. Strabo Amasenus lib. V. *οὐκ ἔστιν ἄλλοτε ἢ ἑκατόν τετρακοντα*

φέντες ὀδὸς ἀμύξῃς ἕως τοῦ ποταμοῦ. Immo caneratos arcus urbis montes altitudine exæquasse loquitur Plinius lib. XXXVI. cap. XV. Rutilius:

Quid loquar aërio pendentis fornice rivus,

Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?

Hos potius dicam crevisse ad sidera montes,

Tale gygantum Græcia laudat opus.

Intercepta tuis conduntur flumina muris,

Consumunt totos celsa lavacra lacus.

Sic hi versus legendi sunt, qui mendosè libris antiquis exhibentur, præsertim ultimo hexametro:

Intercepta suis fundantur flumina muris.

Alludit elegantissimus Poëta ad illud, quod de Græciæ Pyramidibus infra Frontinus exclamat: *Tot aquarum, tam multis necessariis molibus, Pyramides videlicet otiosas comparem, aut cætera inertia, sed famâ celebrata opera.*

Quantum muneribus, (ita enim cultiores appellant)] Florentina, quam typis editam vidimus ab Junta, perperam exhibuit: *ita enim cultiores appellantur*. At melius Onuphrius & Scriverius, ut edidimus. Verum obiter notamus significationem *muneris* rariorem, quod non vocabulum de vulgo est, sed eminentioris dignitatis. Vocabant illud administrationem reipublicæ, & curam impetii, quod plebis universæ totiusque populi comitiis delatum, ac mandatum erat.

Ab Vrbe ondata per annos CCCCXLI. contenti fuerunt Romani usu aquarum] Dubitare nobis hoc quidem in loco occurrit, utrum eo anno CCCCXLI primum Aquæductuum usus Romæ introductus fuerit, & ab Appio Claudio censore, qui sternere vias instituit, hoc quoque bonum inventum? Hujusmodi opinionis est de mirandis Romanorum optimè & accuratissimè meritis ὁ κρονηβητης Justus Lipsius in libro III. cap. XI. de magnitudine Romana, cui non possum ego, quin debeam dissentire. Quippe ab Anco Martio primam aquarum in urbem derivationem introductam, Plinius Secundus lib. XXXI. cap. III. videtur innuere: & ex aliis probabilibus authoribus evidentissimum est, præsertim Dionysio Halicarnasæo, accuratissimo Scriptore rerum Romanarum. Ait Paulus Jurisconsultus Titulo D. Ne quid in loco publico fiat: quædam lege: Si per publicum locum rivus aquæductus privato nocebit, erit privato actio ex lege XII. Tabularum, ubi noxa domino carveatur. Quod si verum est, diu datæ à Decemviris leges ante annum quadringentesimum & primum supra quadragesimum; nisi fortè dicamus, decemvira tabulas de aquagio non de aquæductu intelligi debere, quod in optimis Glossis exponitur ἰδεοχώριον. Festus: Aquagium, quasi aqua agium, id est aquæductus appellatur. Obiter emendamus Savolenum in lege nota D. Quemadmodum servitus amittatur. Aqua si in partem agri

influxit. Perperam; legendum: Si in partem aquagii. Ut existimem, aquæductum esse arte quadam & manu hominum absolutum opus; aquagium, naturalem veluti alveum, aut canalem fontis. Sed hæc ὡς ἐν παροῶν. Cæterum Vir doctissimus alienâ interpretatione nostri Scriptoris hallucinatus videtur, ut aliàs ex professo demonstrabimus.

Fontium memoria cum sanctitate adhuc exstat, & colitur] Seneca ep. XXI. Magnorum fluminum capita veneramus; subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum colentium fontes, & stagna quadam velopacitas, vel immensa altitudo sacravit. Plinius videndus de Clitumno, libro IIX. & de lacu vadimonis: Nulla in hoc navis, (sacer enim est) sed immant insula. Nec antiqui Romani soliti, sed omnis gentilium vetustas fontibus & fluviis divinitatem aliquam assignavit. Unde ἱεροὶ ποταμοὶ, ἃς τε ἀέννας inquit Eustathius ad librum secundum Odys. Et Persæ tam ἰδδλάτρευ quam πνευσολάτρευ appellabantur. Nam & per ignem & aquam jurabant. De Græcis res nota est veteri proverbio: ἀνα ἱερῶν ποταμῶν χωρεῖσι πηγῶν. Habes apud Laërtium Diogene, & Euripidem Medæâ. Callimachus in Apollinem;

Ἄλλ' ἤ τις κρητέρε τε ἢ ἀρχαῖαν ἀνέπει

Πίδου ἢ ἱερῆς ὀλίγη λιβαῖς.

Inde apud Poëtâs fontes dicuntur ἱεῶν ἢ ἱερῶν, de quibus apud Theocritum. Colebatur ista fontium memoria summâ cū ceremoniâ, cujus sacra

sacra Romanor. *Fontinalia*. Festus: *Fontinalia, fontium sacra, unde & Roma fontinalis porta*. Immo *Fontinalis* est Dea fontium apud Terullianum. Festus à Scaligero restitutus: *Manalis fons appellatur ab auguribus puteus perennis; neque tamen specu inciliisve cietur, quia flumen id auspicatur, quod suâ sponte in amnem influit*. Ad auspicandum, inquit, flumina non profunt, quæ ope humanâ puta specu, inciliis ducta sunt: sed quæ sponte suâ in amnem influunt. Loquitur de perenni auspicio: quo dicebatur, quoties quis amnem, aut aquam, quæ ex facto oritur, auspiciato transt. Ex sacro, hoc est capite fontis. Nam capita omnium fontium sacra. Contra quæ ex castellis aut didiviculis derivatur, non est sacra.

Salubritatem enim agris corporibus adferre creduntur] De fontibus Oraxi in Campania vide Plinium cap. II. libro XIIX. De Sicilia fontibus Solinus ait, quod *calidi & salubres aliquot efferverescant*, qui pluribus corporis vitiis medeantur. Strabo: *θερμῶν ἁπὸν ὑδάτων ἐκβολὰς ἐν πολλῶν εἰς τὴν γῆν ἢ νῆσῳ*. Et verus epigramma Philippi Theflalonicensis Siciliae *ὑδάτι Παιώνιῳ* & medicata mirè de prædicat. Euripides apud Laërtium eandem salubritatem aquæ marinæ tribuit, quàm fontibus Frontinus. Exstat ejus versiculus omnibus decantatus:

Θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀγγρά-
πῳ ἢ νῆσῳ.

Varro de Nympha Juturna à juvando dicta: *Muli agroti pro-*

pter id nomen hinc aquam petere solent. Idem Strabo de Cutiliensi lacu: *ἢ τὰ ἐν κοπιλίῳ ψυχρὰ ὑδάτια, ἀφ' ὧν καὶ πινύσι, ἢ ἐγκοπιλίῳτες προπεύσει νόσους*.

Claudia, Anio novus] Passim apud veteres Claudia aqua & Anio novus conjunguntur. In antiquâ Inscriptione: *TI. CLAUDIUS. DRUSI. F. AUGUSTUS. GERMANICUS. PONTIF. MAXIM. TRIBUNITIA. POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XXVII. PATER. PATRIÆ. AQUAS. CLAUDIAM. EX FONTIBUS. QUI VOCABANTUR. CÆRULÆUS. ET. CURTIUS. A. MILLIARIO. XXXV. ITEM, ANIENEM. NOVAM. A. MILLIARIO. LXII. SUA. IMPENSA. IN. URBEM. PERDUCENDAS. CURAVIT. Aniem* vocatur à Catone, qui ab aliis *Anio* & quidem duplex *Vetus* & *Novus*: item sequiori genere, ut in Inscriptione.

Appia M. Valerio Maximo, P. Decio Murenâ COSS.] *Quidam* editorum exhibent: *P. Decio Mure*. Quod in aliis etiam scriptoribus nullo discrimine meminimus observatum. Cæterum auctor De Viris Illustribus apertè tradit, *Appium Claudium* Censorem aquam *Anienem* in urbem induxisse: quod omnino esse non potest. *Vetus* enim *Anio* in urbem deductus fuit primum anno U. C. quadragesimo nono post quàm *Appia* perducta est à *Curio* & *Fulvio Flacco Duumviris*. Censor autem fuit *Appius Claudius* an. U. C. DXLI.

Quare certum est, in Scriptore incerto *Appiam* vel *Claudiam* esse legendum: quod tamen ægrè reperuerim.

Qui & viam Appiam à porta Capena usque ad Urbem Capuam muniendam curavit.] A porta Capena ad urbem Capuam: id est, ad ultimos Romanorum fines. Postmodum tamen Brundisium usque munita, sed quo curatore incertum. Horatius:

Brundisium melius Numici via ducat an Appi?

Perdixit deinde sive C. Gracchus Tribunus, qui plerasque vias fecit, refecit: sive C. Cæsar, qui Curator viæ Appiæ non leviter in eam impendit: sive Augustus, de quo vetus Inscriptum: S. P. Q. R. QUOD. VIÆ. MUNITÆ. SUNT. Quæ à Scriptore Virorum Illustrium narrantur in Appii vita, vereor ut falsa sint aut liberius excepta. Paulinus ad Cytherium:

Posthac & ad nos pergere incœptat viam,

Quæ sternit aggerem silex,

Munitor Appius cui nomen dedit.

Ita indubiè legendum. Vulgo inceptè cui transpositum est, & versus claudicat:

Cui munitor Appius nomen dedit.

Collegam habuit C. Fabium] Præstat lectio, quam ad oram librorum video notatam: C. Plautium. Eodem modo C. Plautius in Fastis Capitolinis appellatur Appii collega, quem Venocem cognominatum tradit Frontinus, ob

iniquitas aquæ venas. Vide Livium.

Abdicavit se à Censurâ] Ob infamem atque invidiosam Senatus lectionem verecundiâ victus Appii collega C. Plautius, censurâ abdicavit.

Qui multis tergiversationibus extraxisse censuram tradiitur.] Id est, prorogando extraxisse. Infra de Marco Titio: *Sed quoniam ad consummandum negotium non sufficiebat, statuit Senatus praeiuram in alterum annum prorogari.*

Et supra terram opere arcuato.] Quod arcus nimirum & fornices habet, non solidam constructionem. Hoc observatu dignissimum est, quia nihil magis obvium in Commentario Aquæductuum.

Alficina Augusta ramum] Ratum vocat, quem Græci κλάδην in fluviis, τὴν κρημυξὴν ὀδὴν ὀδὴν. Alia diverticula sunt ἐκτροπῶν vel κρημῶν, unde bicornes fluvii dicuntur apud Poëtas: qui & crines dixerunt duas οὐροῦς sive tresas pro fluminum brachiis. Varro apud Nonium: *Via una, sed ἐκτροπὰ multa.* Glossæ: *diverticulum, ἐκτροπή, κρημὴ ὀδὴ.* Inde in fluviis ἐκτροπῶν brachia sunt, quæ ab auctore fluvio ἀπὸ κρημῶν.

Cum L. Papyrio Cursore gessit] Mendosè libri: *cum L. Papyrio COS.* Censuram gessit M. Curius Dentatus ad annum U. C. CDLXIII. ut conjectat Sigonius.

Ex manubiis de Pyrrho captis] Non tam ad interpretationem Auctorum, qui per se plani sunt & perspicui, quam emendationem

cæterorum, qui eandem historiam concinnarunt, operam nostram conferre visum est. Insigne mendum, quod & eruditissimo Andr. Schotto notatum est, jam crebrius adductum anonymum scriptorem obfedit, apud quem in M. Curio Dentato hæc expressè corrupta leguntur: *Aquam deinde Anienem manibus hostium in urbem induxit.* Quod hostium operâ M. Curius Dentatus aquam Anienem in urbem induxerit, vel introduxerit; nemo puto confirmare non dubitaverit, qui majestate Romanâ condignum factum putet. Quare indubiè reponendum: *Aquam deinde Anienem manibus hostium in urbem induxit.* Par mendum olim observavimus ad Nepotis Cimonem: ubi perperam *navibus* pro *manibus* reposuerunt iniqui correctores. Veteres *manibus*, legunt, ut tribus exaratis asserimus & Plutarcho convincimus. Sed & paria sunt in antiqua inscriptione Eboracensi: Q. SERTOR. ....
 HO-
 NOREM. NOMINIS. SUI.
 ET. COHORT. FORT....
 EBORENSUM. MUNIC. VET.
 EMER. VIRTUTIS. ERGO.
 DON. DON. BELLO. CEL-
 TIBERICO. DEQ. MANU-
 BHS. IN. PUBLIC. MUNIC.
 EJUS. UTILITATEM. URB...
 MOENIVIT. EOQUE. A-
 QUAM. DIVERSEIS. IN.
 DUCT. ... UNUM. COLLE-
 CTEIS. FONTIB. PERDU-
 CENDAM. CURAV.... Cæ-
 terum, non ipse Curius sed Ful-
 vius Flaccus, alter duumvirum a-

quæ perducendâ induxit: Curio mortuo intra quinctum diem quàm esset duumvir creatus anno U.C. CDXXCIX.

Spurio Carbilio, L. Papyrio COSS.] *Carbilus* vel *Carvilius*, verum & idem Consulis nomen. Sed hoc aliàs legitur in antiquioribus, quibus sæpiusculè hæc duæ literæ mutantur: quod offendere non debet curiosum lectorem. Deinde *ri iterum* scio malè quondam projectum, quod postliminio demum restituvimus. Hos autem Consules iterum fuisse anno CDXXCI. ex Livii XXIV. & Capitolinis Tabulis discere licet.

Edidit edictum] Non *addidit*. Illud species est palilogiæ, de quâ nos aliàs.

Supra Tibur XX. miliario] Non puto, *Tiburnum*, quod *accipio* quidam ad marginem scripti codicis expresserat. Quanquam & *Tiburnus* & *Tiburtus* primus Tyburis conditor appelleretur. A Tiburto Tiburtinus: *ubi partim in Tibur-
 num distribuitur usum.*

Ita exigente libramento] Aqua librari dicitur, cujus altitudo peræquatur è loco unde oritur, ad locum quo ducenda est. Inde libræ aquariæ peculiariter erant factæ librandis aquis, ut *ἀντιχρημα* sive chorobates. Inde libra interdum altitudinem & fastigium significat propter perlibrationem aquarum. Infra: *Aqua omnes diversâ in urbem librâ perveniunt*: id est, altitudine. Græci posteriores *ἐνυψώ-
 τες* vocabant, qui aquarum inventos ductus & modos docili libratione ostenderent; vel, qui peri-

tiam haberent aquam libranti ad libellam. Plinius libro vigesimo ad Trajanum: *Supereſt ut libratozem vel architectum, ſi tibi videbitur, mittas, qui diligenter exploret, ſit ne lacus altior mari.* Videndus omnino doctiſſimus Philander ad Vitruvii librum octavum.

Dum ex aliis cauſis libros Sibyllinos inſpiciunt.] Obiter annotabimus iſtas cauſas, ex quibus Decemviri libros Sibyllinos inſpicere conſueverant, quarum vel principalis erat vis morborum ſive peſtilentiæ, ſicut Livius diverſis in locis prodidit. Lib. V. *Gravis peſtilentiſque omnibus animalibus æſtas excepit, cujus inſanabili pernicio, quando nec cauſa nec ſinis inveniebatur, libri Sibyllini ex S. C. aditi ſunt.* Idem libro ſeptimo auctor eſt, peſtilentiam civitatem adorantem; cœgiſſe Senatū imperare Decemviris, *ut libros Sibyllinos inſpicerent.* Poſt Tarentinorum defectionem, religione novâ carminibus Martii vatis objecta, iis explanatis S. C. factum ſcribit lib. XXV. *ut Decemviri libros de ludis Apollini, reque divina faciendâ inſpicerent.* Alterum Senatusconſultum factum eſt, *ut Decemviri ſæcra Græco ritu facerent, iisque hoſtiis Apollini bove aurato, & capris duobus albis auratis, Latona bove femina aurata.* Macrobius libro I. Saturnal. cap. decimoſeptimo, de ejuſdem Martii vatis carmine loquens: *Ex hoc, ait, carmine, cum procurandi gratiâ dies unus rebus divinis impenſus eſſet, poſtea S. C. factum, ut decemviri, quo magis inſtrugrentur de Ludis Apollini*

agendis, reque divina rectè faciendâ, libros Sibyllinos adirent. Dionyſius Halicarnaſis. lib. IV. *ἰδὲν ἔπι Ρωμαίῳ Φυλάτῳ, ἔτε ἄσπον κτήμα, ἔτε ἱερὸν, ὡς τὰ Σιβυλλικὰ Θεόφρατῳ. Χρῶνται ἢ αὐτοῖς, ὅταν συμπεσοῦν, καὶ πόλεμον ἢ περὶ πῶν καὶ φανερὰς μῶντων μεγάλων καὶ ὁσοδοῦντων αὐτοῖς φανέντων, οἷα πολλὰ σωῖσθαι. Plutarchus: οὐ αἰτίους ἦτοι Ρωμαίων. Τῆς ἢ πρῶτης δευτέρας φανείσης, ἔδοξεν, ἀνοικεῖσθαι τὰ Σιβυλλικὰ τῶν ἱερῶν. Phlegon in libro *ἑξὶ Ἰαννυμοῦν. Διὶ δὲ αἰτίαν ἢ Σύγκλητος ἐκέλευσεν, ΤΟΥΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΝΑΣ ΑΝΑΓΝΩΝΑΙ ΤΟΥΣ ΣΙΒΥΛΛΗΣ ΧΡΗΣΜΟΥΣ.* Exſtat hujusmodi S. C. apud Vopifcum in Aureſimo, quod, quia longius eſt, omiſimus.*

Finita ſubſtructionibus penè ſtatim ſtagmino colore præviridi.] Quid illud penè? Quod meo quidem iudicio veſtigium præbet alterius lectionis, quam nondum erui. Quin penè adducor ut credam, ſubſtructionum numerum aut amiſſum, aut penitus à tyothesis omiſſum. *Judicent ei ἢ κριτικῶνται παῖδες.*

Nam Agrippa Ædilis poſt primum conſulatum.] Dio lib. XLIX. inter alios accuratiſſimè refert quæ ab Agrippa in ædilitate facta ſunt: *πᾶσι τὰ εὐχεδμήματα τὰ κριτὰ, πᾶσι τοῖς ἢ τοῖς ὁδοῖς, μηδὲν ἐν τῷ δημοσίῳ λαβῶν ἐπιουδίασε, τῶν τε ἰπποκρίτων ἐξουκρίτης, &c. vide ſequentia.* Plinius lib. XXXVI. *A. M. Agrippa in ædilitate poſt conſulatum, per meatus corrivati ſeptem annes, curſuſque præcipiti torrentium modo rapere atque auferre omnia coacti.* Etiam vide Suetonium Auguſto.

Divi-

Divisâ erogatione] Non rogatione, quod quibusdam imperitiis scio lectum. Erogatio est distributio nominum Julia & Tepulæ.

Præter caput Iulia transfuit] *Transfuitur* ὑπερβαίνει, in optimo Florentin. Veteres enim *fluvo* dicebant & *pluvo*: inde *fluvius* & *pluvia*. *Præter caput Iulia transfuit*: hoc Græcis *περὶ ἑὴν*, ab uno latere alluere. Quod & *perfluere* Latini dixerunt, ut *producere* *περὶ ῥάφην*. Plinius lib. XIX. de hortis & hortensibus: *Rignosq; maxime habendos si contingat præfluo amne*, hoc est *περὶ ῥέοντι ποταμῷ*.

Hanc Agrippa emisit] Ita lacus Curius à M. Velino dicitur emissus Ciceroni lib. V. ad Atticum. Suetonius Julio Cæsare: *Siccare Pomptinas paludes, emitte Fucinum lacum*: ubi *emitte*, aquam extra Romam perducere, interpretatur M. Donatus.

Modulosque certos dispensatum accipiunt] Ad oram veteris, *modiolosque*. Sed discrimen statuum inter modulos & modiolos, quæ duo Frontino communicatissima. Modulum vocat, mensuram in aquæductibus, per quam aqua duci solebat ex castellis seu dividualis ad privata ædificia. Talem hoc loco intelligit in emissâ ab Agrippa Crabra. De ejus mensura, quam Græci *μέτρον* vocant, infra melius: *Aquarum moduli aut digitorum, aut ad unciarum mensuram instituti sunt*. At modiolus, est *ὑδρία* sive *κελπίς*, vas aquarium ad hauriendum. Noster alibi: *Cum in erogatorio modio minus invenitur, in acceptorio plus, apparet,*

non errorem esse, sed fraudem: ubi mendosè *modulo* legitur in depravatis editis antiquioribus. *Acceptorium* vocat, qui puteo immerfus aquam haurit; erogatorium, qui in altum elatus refundit. Ibidem lego: *Est autem calix modiolus æneus* &c. ubi malè etiam *modulus* substituitur. Quæ necessariò distinguenda sunt in commentario ὑδρολογικῷ.

Aquarii nostri] Non *aquarium curatores* nec ὑδροφύλακες, sed ὑδροσοῦπτοι, ipsi libratores. Hi vocabantur *Aquileges* vel *aquilices*. Glossarium: *Aquilices, εἰ τὰ ὑδρογάλα ἐργάζονται, οἱ ἀνοχλαῖοι, ποταμίται, ὑδροσοῦπτοι*. Aliter legendus est ille locus apud auctorem Glossarii: *εἰ τὰ πνεύρα ἐργάζονται, οἱ ὀχλαῖοι, ποταμίται, ὑδροκλέποι*.

Ignari cujus causâ] Vel, *cui causâ*. Hoc aliàs legitur.

Compluribus salientibus aquis instruxit urbem] In omnibus ita videas expressum. Sed illud *aquis* abundans est & superfluum, nec, ut puto, Frontino scriptum. Optimis auctoribus *salientes* sunt fontes aquarum. Ita Plinio vocatione & Vitruvio, quorum ille ad idem Agrippæ factum: *Agrippa in adilitate sua, adjectâ Virgine aqua, ceteris corrivatis atque emendatis lacus septingentos fecit, præterea salientes centum quinque, castella centum triginta; complura etiam cultu magnifica*. Paulo infra noster: *Solet tamen ex eâ (Alfietinâ) in Transiberianâ regione quoties pontes rescinduntur, & à ceteriore ripâ aqua cessant, ex necessitate in sub-*

fidium publicorum salientium dari. Virruvius lib. VIII. *Ex ejusmodi locis & fontibus ducti sunt salientes.* Isti Salientes tubulis fistulisve aquam effundebant. Apud veteres invento Silanos, qui basilicis ἀνάβροντοι vocantur, lapideæ formæ & imagines, ex quibus aquæ saliebant. Itaque qui glossemata sunt interpretati, Silanum περιλίω exponunt seu κεραιών, id est, τὰς δὲ ραῖς τῆς ῥοδῆς, ut melius Eustathius. Glossæ Philoxeni: *Silbanus* (lego *Silanus*: ita & perperam *Sylvani* dicuntur) κεραιός. In Græcanico Cyrilli ὕδρον exponitur *lacus silanus*. Obiter emendandus est Cornelius Celsus lib. III. cap. XIX. *Confert etiam aliquid ad somnium Silanus juxta cadens.* Quis dubitet ita mecum reponere: *Confert etiam aliquid ad somnium Silanus juxta cadens*, id est, rivulus suffurrans decidentium leviter aquarum. Lucretius eò alludens:

Corpora Silanos ad aquarum strata jacebant.

Quinimo *tullii* vocabantur isti Silani. Festus: *Tullios alii dixerunt Silanos, alii rivos.* Ita ibidem legendam Viri doctissimi viderunt. Ennius Ajace, Festo laudatus: *Sanguine emisso tepido tullii efflantes volant.* Ex illo Sophoclis:

ἐπὶ ᾧ θεοῦ Σὺ λυγρὸς ἀνώφροντος μέλαν νεφελοῦ.

Sed & ipsi *tullii*, salientes. Papias: *Tuli, aquarum projectus.* Cæterum ineptè quidam hallucinantur, qui *salientes* de figuris exponunt & ornamentis, quæ ad tubulos adhibebantur. Alii tubuli sunt, alia

ornamenta tubulorum. Cujus rei ratio elegans apud Orum libro I. cap. XXI. ὅθεν καὶ τὰς χαλίους & τὰς εἰσαγωγαίς τῶν ἱερῶν κεραιῶν λεοντομήθερος κρητιστάσσαν οἱ δὲ χαλῆοι τῶν ἱερῶν κεραιῶν ἐπιτίθειται. Sic proculdubio legendus est iste locus, & ex eo restituendus, quod absurdè videas expressum, καὶ τὰς χαλίους. Nec moveor eo, quod Dempsterus ad Rosinum χαλίδας emendandum contendat. Hefychius: χαλίους πάλιν, δὲ οὐ τὸ οὐδὲν φέρεται ἐν κεραιῶν ἐξαγωγή. Inde medicorum filiis χαλίους morbus, exponitur violenta κεραιῶν κῆραθεν καὶ ἀνάθεν τῶν χαλῆς.

Ingentem aqua modum intraverunt] Alio sensu *modus aqua* dicitur in lege trigesima secundâ π. de Act. empt. & lege primâ De Aqua Quotidiana.

Hanc Virginem pictura ostendit] Vel, *pictam*, ostendit. Hoc ὡς οἶον est alterius lectionis.

Signino circumjecto continendarum scaturiginum causa] Ulpianus lapideum interpretatur in lege primâ π. de Rivis; nimirum, qui è testis signinis factus esset. Si quis terrarum rivum signinum facere velit: ubi signatum scio repositum, vel silicem ab illis, qui metuebant antimoniam Ego Signinum rivum testaceum & cementitium potius, quam lapideum interpretandum esse censo. Intelligit autem Frontinus opus tale, quod è testis tuis ad aquas excipiendas imprimis erat utile: nam eæ testæ in signinis habebantur excellentes.

Nisi forte cum opus Naumachia aggrediretur, ne qui salubribus aquis

quis detraxeret] Quidam librorum non melius : *ne quis salubribus aquis detraxeret.* De hoc Naumachia opere ex breviario Ancyrano hæc verba sumpsit Suetonius : *Edidit navale prælium circa Tiberim, cavato solo (Tacitus stagnum vocat) in quo nunc Caesarum nemus.*

Idem Augustus in supplementum Martia, aliam aquam] Nec Augustam solum ad Martia rivum perduxit Augustus; sed & omnium aquarum rivos refecit. Vetus Inscriptionio, quæ Romæ visitur.

IMP. CÆSAR. DIVI. JULI.
F. AUGUSTUS.
PONTIFEX. MAXIMUS.
COS. XII.
TRIBUNICIÆ. POTESTAT.
XIX. IMP. XIII.
RIVOS. AQUARUM. OMNIUM. REFECIT.

Quod opus Claudius magnificè consummarvit, dedicavitq; , Sulla & Titiano COSS.] Lego variantibus editis : *dedicavitque Sulla & Titiano COSS.* Nunc distributoris in morem suffragia colligamus, nam priorum Consulum nulla mentio in Fastis consularibus superest. Pomponius Lætus edidit *Sulio & Titiano COSS.* Hoc ad oram Scriverianorum video expressum. Ultimum consulare nomen indubiè verum est & rectum : sed in consulari non habuit Titianus *Sulium* collegam. Quod & miror doctissimo Viro Joanni Obsopeo non succurrisse, qui ex Tacito Pomponii sententiam strenuè videretur amplexus. In

tabulis Capitolinis ad annum Urbis 136 civ. Consules laudantur Faustus Sulla & Salvius Otho, qui L. Salvius Otho Titianus appellatus est, ut ex Inscriptione fratrum Arvalium Romæ olim ab Ursino vulgata legitur : *ADFIERUNT. A. VITELLIUS. M. APONIUS. SATURNINUS. OTHO. TITIANUS.* Cæterum de hoc Claudio : *Opera magna potius, quàm necessaria, quàm multa perfecit : sed vel præcipuum aqueductum à Cajo inchoatum.* Plinius : *Vicit antecedentes aquarum ductus novissimum impendium operis inchoati à Cajo Casare, & peracti à Claudio.* Quippe à quadragesimo lapide ad eam excelsum lapidem, ut in omnes urbis montes levarentur, infuxere Curtius atque Caruleus fontes. Addit Suetonius emissarium Fucini inter opera Claudiana consummatum, quod non invenias apud Dionem, qui disertim hæc verba : *τὴν ἢ λίμνην, τὴν Φυκίνην, τὴν τῆ Μαροσῶν ἠέλιος ἢ εἰς τὴν Τίβερην ἐξαγαγεῖν, ὅπως ἦτε χάραξ ἢ ἀπὸ αὐτῆν γεωργηται, & ὁ πόσιμος ναυσιππος & μύλλον ἤσθηται, μάλιστα ἢ δὴ ἐδαπανήθη.*

Ex fontibus duobus amplissimis & speciosis Caruloque (qui à similitudine appellatus est) & Curtio accipit, & eum fontem, qui vocatur Albulinus] Etiam corruptum est ultimi fontis nomen in quibusdam libris Frontinianis : in quibus omnibus restituendum, *Albudinus*; quod indubiè rectum nomen est, & ab imperitis corruptum. Suetonius eodem Casare : *Claudia a-*

quæ gelidos & uberes fontes, quorum alteri Caruleo, alteri Curtio & Albulino nomen est. Et fontem Curtium quidem binominem fuisse arbitror, ut etiam Albulinus vocaretur. Nam & Plinius libro XXV l. capite XV. duos tantum Curtium & Caruleum commemorat; sicut & hæc Inscriptio: IMP. CÆSAR. VESPASIANUS. PONT. MAX. TRIB. POT. II. IMP. III. DESIG. III. P. P. AQUAS. CURTIAM. ET. CÆRULEAM. PERDUCTAS. A. DIVO. CLAUDIO. ET. POSTEA. INTERMISSAS. DILAPSASQUE. PER. ANNOS. NOVEM. SUA. PECUNIA. URBI. RESTITUIT.

Quod cum terras cultas circum se habeat soli pinguis] Apage multas, quod alii subtrudunt: πικρα ἔρρα Græci vocant, quæ Maro, pinguis culta; terras cultas soli pinguis noster Frontinus, τὰ ἔρρασιμα cum opponuntur τοῖς ὑλοφόροις, ἢ πομφόροις. libro II. Nam cum oriatur Anio supra Trebam angustam, seu quia per saxosos montes decurrit, paucis circa ipsum opidis objacentibus cultis, &c.

Interposita est piscina limaria] Piscinam cape non ἰχθυοτεροφειον sed ἡλωμεβήθραν: aquam limosam & stagnantem. Glossæ veteres Græcicæ: ἡλωμεβήθρα, piscina, nataura. Infra: Ex his via Latina, sex intra VII. miliarium contentis piscinis excipiuntur, ubi quasi respirante rivorum cursu limum deponunt. Alibi se melius explicat: Nec Virgo, nec Aperia, nec Alsetina conceptelas, id

est piscinas habent. Ubi conceptelas vocat τὰς δεξαμενὰς, sive conceptiones, ut infra loquitur.

Vbi inter amnem & specum consisteret & liquaretur aqua] Eliquaretur in libris melioribus. Eliquare διυλίσαι & διηθεῖν, inde eliquia διυλίσαι. Glossæ: liquatur, διηθεῖται. Seneca de quodam fonte, lib. III. Nat. quæst. Fæda quadam turbidus ex imo fundit, donec liberatus eliquatusque est. Sic maria ex Oceano arctis faucibus terras intrantia quasi eliquari & colari dicit Solinus.

Non alienum mihi visum est, longitudines quoque rivorum cujusque ductus, & etiam per species operum complecti] Melius legerim: longitudines quoque rivorum cujusque ductus & profectus operam complecti.

Sed formas quoque ductuum facere curavimus] Doctissimus Turnebus hoc loco formas explicat rerum quarundam imagines & deformationes ac picturas: Ego formas tubulos interpreto, per quos unda adducitur aut derivatur; δεξαμενὰ nimirum sive conceptacula aqueductuum. In itinerario Antonini: nunc nomina aquarum, que usibus æternæ urbis formarum constructionibus advecta sunt, indicemus. Quæ formæ arcuationes sunt, & à Frontiniani etiam differunt. Ad nostram mentem planè conducunt illa Cassiodori libro septimo, epistola sexta: In formis autem Romanis utrumque præcipuum est, ut fabrica sit mirabilis, & aquarum salubritas singularis. Nimirum, inventa & probata per aquilegem aqua

aqua ducebatur aut formâ structili, aut plumbeis fistulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis; ut loquitur Palladius lib. IX. rei rusticæ, cap. undecimo. Isti tubuli seu canales *forma* appellantur, quarum mentio in jure nostro frequentissima. Nec ignoro tamen formas tubulorum imagines appellari: sed & illud non ignoro, acutissimi Viri expositionem ad hunc auctoris locum non conducere.

Ex quibus apparet] *Apparet*, quod aliàs legitur, melius est & concinnius.

Vbi montium lateribus specus appliciti] *Supra: ubi inter amnem & specum consisteret & liquaretur aqua.* Immo per specum plerumque Veteres aquam duxisse, quod tum necesse erat fieri, docemur à Vitruvio libro VIII. cap. septimo, cum medii montes erant inter mœnia & caput fontis.

Et delibrare tanquam assistentes] *Puto delibrare, quod à nonnullis typis editum.* Sequitur: *Aqua omnes diversâ in urbem librâ perveniunt:* ubi libra est altitudo, ut supra etiam adnotamus.

Sed Veteres humiliorē directurâ perduxerunt, sive nondum subtili explorata arte librândi.] *Probant libri: ad subtile explorata, &c.* Non adeo malè: sicuti nos alias ad Q. Serenum Sammonicum demonstraturi sumus.

Ac proprio canali & nomine venit; & à piscinis in eisdem arcibus recipiuntur] *Quidam hoc modo referunt excusum: Ac proprio canali & nomine venit hares à piscinis, &c.* Scribo & interpungo:

Ac proprio canali & nomine venit. Haec & à piscinis in eisdem arcibus recipiuntur. Quod explicatione non eget.

Prius tamen pars Iulia ad spem veterem excepta, castellis CCLII. montis usibus diffunditur] *Habent editiones aliæ: Prior tamen pars Iulia ad speciem veterem excepta, castellis CCVII. montis usibus diffunditur.* Quod per me licet inculent eruditissimi & accuratissimi viri. Nobis non placet illum Cynicum imitari, & ἀπὸ τοῦ λήγους ἐπισημῆσαι. Cæterum receptacula publicarum aquarum castella vocabant, quæ *dividicula* veteres auctores. Festus: *Dividicula anti-qui dicebant, quæ nunc sunt castella, ex quibus à rivo communi aquam quisque in suum fundum ducit.* Hesychius: *κρίσταλλον, ὄρυμα τῶν ἄνω, καὶ ἡγῆται φερόντων, & μετέχουσι τὸ ὄρυμα.* Quæ vox in jure frequentissimè occurrit. Frontinus infra: *Est autem ferè nunc in usu, cum plures quinaria impetrata fuerint, ne in viis sapius convulneretur una fistula, ut excipiantur in castellum, ex quo singuli suum modum recipiunt.* Posteriores Impp. *conceptacula* vocarunt in lege secunda Cod. Theodos. Tit. de Aquæductu.

Martia autem parte sui, post hortos Pallantiæpos, in rivum, qui vocatur Herculaneus, deiecit se per Cælium. Ductus, ipsius montis usibus nihil ut inferior subministrans, imitur supra portam Capenam.] *Optimus & acutissimus Rubenius in electis suis hæc ita corrigi: Ductus ipsius montis usibus nihil, ut inferior-*

inferioribus ministrans, initur supra portam Capenam. Si enim ductus ille per montem Cœlium, quomodo eo inferior? Sententia est: Aqua Martia etsi per Cœlium ducta, tamen colli illi non servit, sed tota & illibata fertur ad loca subiecta. Pro initur tamen oritur exhibuerunt alii librorum.

Post hortos Pallantianos] Mendosè, Plancianos, quidam de vulgo referunt.

In arcus, qui vocantur Neroniani] Infra: Postquam Nero Imp. Claudiam opere arcuato assumpsit, exceptam usque ad templum Divi Claudii perduxit, ut inde distribueretur &c. Ergo Neroniani arcus à fundatore Nerone: quod absurdè negat vir doctissimus, qui nescio quid de Græcorum νερός hic interpretationis comminiscitur. Hoc non ignoro, νερών Græcis esse locum aquæ irriguum. Inde Νερώ-νι & λιθῶν, quem alii Νερωνιακῶν dixere, quasi à Nerone. Quod è diverso falsum est. Epiphanius: καὶ ὁ μὲν Νερωνιακὸς πικρὸς τῶ ἐίδῃ σφόδρα χλωρίζων, διεσθῆς καὶ εἰλεθων. Inde νερὸν τόπον apud Lycophronem Grammatici exponunt τὸ κρή-λον καὶ κρήνηρον. Hæc perperam & ineptè Neronianis arcubus attribuantur.

Rivus Appia sub Cœlio monte & Aventino actus, emergit] Id est, perductus aut subductus emergit. Ulpianus in lege I. D. de Rivis: Unde ait, primum aqua ex flumine agi possit; id est, perduci. Inde actus pro fluxu apud Lucretium:

Et pigri latices, magis & cumitan-
tior actus.

Aquarum moduli aut ad digito-
rum aut ad unciarum mensuram
institui sunt] Vide & confer Di-
gestorum titulum de Aquâ Quo-
tidianâ, & legem secundam & ter-
tiam de Aquæduct. Codic. Theo-
dosian. Qui Frontino moduli sunt,
aliis haustria dicuntur. Nonius ca-
dos & ἀλλια minus rectè inter-
pretatur: nam cadi propriè sunt fi-
tuli, qui tollenonibus suspendun-
tur, aut trochleis per funes è pu-
teo tolluntur. Herodotus vocat
καυλός, Græci ἀντλον, unde ἀν-
τλῆν: ancla & anclore apud Lati-
nos. Minima pars agrestium men-
surarum erat digitus. Agri-
mensuræ incertus: Digitus est pars minima
agrestium mensurarum. Inde δακ-
τύλι & ἕδατῶ. Inde Græco-
rum verbo dicebant: Δίδωμι καὶ
καυλίζω σοι δακτύλιον ἕδατῶ,
id est, tubulum, qui digitum e-
jus latitudinem vel crassitiem digi-
talis mensura accipiebatur. Quod im-
primis antiqui medicorum filii ob-
servarunt. Dioscorides de anchu-
sa scribens, δακτύλις τὸ πᾶχος,
& de brunio, καυλὸν αἰήσι τετρα-
γωνον ἄμνην, πᾶχος δακτυλίου.
Sic δακτύλι & ἕδατῶ. Sic digi-
tum aqua se Gajo Sejo concedere,
Lucius Titius notum facit epistolâ
suâ in lege Ἀνιῶ, D. de Servi-
tut. Urb. Præd. Vetus Inscrip-
tio Suesflana: ET. UT. AQUÆ.
DIGITUS. IN. DOMO. EJUS.
FLUERET. COMMODISQUE.
PUBLICIS. AC. SI. DECURIO.
FRUERETUR. Vide Plinium li-
bro XXXI. capite sexto. Inde
δακτύλις ἡμέρα apud Zenobium.
Dioge-

Diogenianum, Suidam, pro brevissimo spatio. Et Martialis momentum volens describere, *ad digitum* dixit.

Lex erat, ad digitum positâ concurrere palmâ.

Palma posita erat concursuris momento, uter prævaleret, vitæ necisque potestate sub unum ictum commissi. Sic incertus Poëta Anthologiæ libro VII.

Πίνωμεν βαρχῆς ζαρὸν πόμυ. δάκτυλος αὐτός,

Ἡ πάλι κοιμισβὺ λόχρον ἰδεῖν μένομεν.

Hoc est digiti unius spatium, omne id quod vivimus. Sed de his alibi plura.

Vncia in pupula] Monuit Scriverius aliàs legi: *Vncia in pupulata hæc observantur*. Error ex connexione literarum ortus. *Pupula*, legit etiam Oreltius.

Capit etiam quinariam unam quincuncem sicilicum] Sicilicquam, alii libri. *Sicilicus*, quarta pars unciæ. Glossæ: τὸ ἄρτον οὐγγίως, sicilicum.

Et quemadmodum, verbi gratia, sextarius ratio ad cyathos.] Infra calices vocat: *Sed & calicis posicio habet momentum*; id est, momentum, ut antiqui loquebantur.

Usque ad nostram curam] Non damno veteris scripturam: *usque in nostram curam*. Frontinus alibi: *In re, qua usque in id tempus, quasi potestate acta, certo jure eguisset*. Florus lib. I. cap. 6. *Substitutus in locum regis, quasi usque in tempus*. Vulgati, *ad tempus*.

Scrupsulosa inquisitione præcunte.] Propriè scrupsulosa dictum.

Nam scrupsulosus, est μικρολόγος, qui in minimâ quæque inquit. In Glossis Philoxeni σθηρωγῶδες exponitur, scrupsulosum; nam σθηρωγῆ est fissura terræ & caverna. Arnobius lib. IV. *Qui scrupsulosa diligentia curâ in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt*.

Itaque cum sincera in Urbem proprio rivo perveniret] Pura, nec aliis intermixta; in urbe enim miscebatur cum Anione novo. *Sincera* est ἀπέεργια. *Insinceritas*, aque turbiditas. Papias: *Sinceri, puri, & sine admixtione corruptionis*.

Sentit hanc curam Imperatoris piissimi Nervæ Principis sui Regina & Domina orbis indies, cui par nihil & nihil secundum] Martiale mutuatus est Urbis elogium Frontinus, nec aliena manu allitum vel adscriptum est ab interpolatore, ut Lipsius suspicatur. Amant enim interdum ejusmodi lascivias Poëtarum scriptis suis intexere Latini scriptores & historici. Quod ubivis obvium est, & illustrationis hand eget. Paris autem elogiis multi veterum Roman collaudarunt. Eunapius Sardinus, βασιλεὺς ἐστὶ Ρώμης. Erinna Poëtria,

Χαίρε' μοι Ρώμη, θυγατὴρ ἄρτος
Χρῆσειπτοσ, δὲ Φρον. ἀνίκασα,
Σερενὸν ἂ νύξεις ἐπὶ γαῖς Ὀλυμπου

Ἄντ. ἀδελφου.

Æthicus: *Domina totius mundi Rama*. Rutilius Numanus.

— regina .... pulcherrima mundi

Inter sidereos Rama recepta polos.

EAM

Eam nos caducam vocamus] Videtur de Varrone de Re Rust. lib. III. cap. 5. Sic infra ex Scto refert, edixisse Nervam: CADUCAM. NEMINEM. VOLO. DUCERE. NISI. QUI. MEO. BENEFICIO. AUT. PRIORUM. PRINCIPUM. HABENT. Etiam illæ aquæ, quæ ex castellis & fistularum manationibus fluebant, *caduce* vocabantur, ut observat Vir Illustis ad Varronem. Inde apud Nonium legendum: *Aqua caduciter ruens*, id est præcipitanter; non *caducitur*, ut pro verbo malè lectum.

Ad quem autem Magistratum jus danda vendendæ aquæ pertinerit, in iis ipsis legibus variatur. Interdum enim ab Ædilibus, &c.] Ædiliū numero numerabantur magistratus. Festus à Scaligero refertur: *Ædilis initio dicitur est, quod adum non tantum sacrarum, sed etiam privatarum curam gerebat. Deinde ad magistratus translatus est.* Nam hoc nomine omnes, ut ait Lucretius, ædituentes vocabantur.

Positamque redemptoribus necessitatem] Redemptores propriè atque antiquâ consuetudine dicebantur, qui cum aliquid publicè faciendum aut præbendum conduxerant effecerantque, tum demum pecuniâ accipiebant. Nam antiquitus *emere* pro *accipere* ponebatur: at ii nunc dicuntur redemptores, qui quid conduxerunt præbendum, utendumque. Sic habes apud eundem Festum. Glossæ veteres: *redemptor*, ἐργολάβος, ἐνλήμπτωρ. Aliæ: ἐνλήμπτωρ, con-

ductor, excerptor. Vetus Formula de ædificiis: NE. RECEN- TIORE. TRIMA. ARENA. U- RETUR. REDEMP- TOR. Perperam; lego: NE. RECEN- TIOR. TRIMA. ARENA. U- TERETUR. REDEMP- TOR.

Quod Circus Maximus ne diebus quidem ludorum Circensium, nisi Ædiliū aut Censorum permissu, irrigabatur] Hæc verba de irrigatione sumenda sunt, quæ fossis Circo circumdatis & Euripis aquam inducebat. Euripos, ut Nilos, aquæductus apertos & grandes appellaverunt, quos vulgo canales aquæ dicimus. Hesychius: εὐριπός, διχῆ τῶν ὑδάτων. εὐριπός, διχῆς ὑδάτων exponit, quas Latini *dogas*, exinde dixerunt. Et hoc propriè *irrigare*, cum riguis sive rivis aqua inducitur: *eriguare* cum deducitur, quod Græcis ἔρδύειν, ut *rigua*, τὴ ἐπίρρυντα τὴ ἐποχε- τενοῖδρα. Viri magni perperam referunt ad nescio quam refrigerationem, quâ in theatro aquarum per semitas decursu æstivus minuebatur fervor; cuius rei primus auctor Pompejus.

Quod durasse etiam postquam res ad Curatores transiit sub Augusto, apud Attejum Capitonem legimus] Sanè mos ille Circi per Euripos irrigandi usque in Neronem mansit, qui Euripos sustulit, & eorum loco, alia loca, unde eques spectaret, addidit: Quod alibi Plinius apertè subindicat. Illud autem Frontini περίουμο est.

NE. QVIS. AQUAM. OLE- TATO. DOLO. MALO. VBI. PVELICE. SALIT.] Quid oletare sit,

fit, ipse subjungit hisce verbis: *oletario, videtur esse olidam facito.* Quod nusquam alibi me legisse memini. Illud obiter addam, Veteres, cum odorem *δυσωρον* indicare vellent, antiquo verbo *ole* frepissime usos. Afranius Fratriis: *Non potest, quin illa tacta, longaque & multis olat.* Pomponius Aleonibus: *Alea ludam sanè: mea malè olant manus.* Nonius: *olat pro oleat.* Inde *oletum*, τὸ δὲ *δυσωρον* & *ἀσπρόπρον*. Glossæ: *oletum, νεστος.* Persius Sat. 1. *Veto quisquam hic saxat oletum.* Verranius apud Festum: *Sacerdotula in sacratio Martiali fecit oletum, id est, oletavit.*

Habuit & familiam propriam] Sic omnino distinguendum: non, ut ineptè alii; *habuit & familiam propriam aquarum, qua tueretur ductus.* Non habuit Agrippa familiam aquarum, sed familiam ad tuendos aquarum ductus. Homines servos antiqui vocabant à famulando, *familias*; ut habes apud Ulpianum l. 1. D. de vi armata. Unde *gladiatorum familia* apud Ciceronem; &, *ager familia est assignatus*, in libro Coloniarum. Seneca Epist. 47. *Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores nostri domini, omnem contumeliam servis detraxerint. Dominum patrem familia appellarunt; servos (quod etiam in Mimis adhuc durat) familiares.*

ET. SERVOS. PVBLICOS. TERNOS. ARCHITECTOS. SINGULOS] Indubie mihi persuadeo, SERVOS. PUBLICOS. esse servos mercenarios & conductitios.

Veteres Latini *ambactum* vocarunt talem operarium. Glossæ Scaligero post Turnebum laudatæ: *Ambactus, δούλος μισθωτός, ὡς ἔννιος.* Inde Festus ait, *ambactum* apud Ennium significare servum mercenarium. Hic propriè *publicus* & *μισθωτός*, Juliano in epist. *δούλος δημοσίου.* Plinius X. Epistolar. *Quidam vel in opus dammati, vel in ludum publicorum servorum officio funguntur.* Qui sequuntur ACCENSI, non adscriptitii sunt, sed in municipiis, itemque Romæ publici etiam ministri nomen. Vetus Inscriptio:

T. STATILIUS. VOL. PRO-CULUS.

ACCENSUS. VELATUS. ET. ARGENTARIA.

EUTYCHIA. PARENTES. FILIO. OPTUMO. ET.

ORCIVLÆ. ANTHIDI. TXOR. I. EJUS. SIBIQUE.

ET. SÆIS.

LIBERTIS. LIBERTABUS. POSTERISQUE. EORUM.

Saxum Appianum prope Formias.

L. VARRONIO. L. F. PAL. CAPITONI.

SCRIBÆ. ÆDILIC. ACCENSO. VELATO.

II. VIRO. QUINQUENN. CURATORI. VIARUM.

VTIQVE. TABVLAS. CHAR-TAS. CÆTERAQVE] Ultimam vocem CÆRASQUE. legerunt, & CÆRAS. . QUÆQUE. varii libri, notante Scriverio. Quod ego non muto, sed in aliam scri-

bendi rationem immuto: CERAS. QUÆQUE. Sic antiqui libri, sic Græci suum κηρός: Plerunque in ceratis tabulis scribere solebant, & postea delere. Julius Africanus cap. LVI. *ἡ δὲ κηρώδης ἐπιστολῶν εἰς πομπῆς, eleganter hanc rem explicat: ἄλλοι πάλιν ἐν τῷ τ' δέλτῳ ἐξὸν γράψαντες, κηρὸν ἐπέτηξαν, & ἄλλα εἰς τ' κηρὸν ἐγραψάν. Εἴτα ὅτε ἔλθῃ, πρῶτον δὴ τ' κηρὸν ἐκκινήσας, καὶ ἀνωγνῶς, ὁμοιοτάτως ἀνταπέσθη.*

OPVS. ESSET. IIS. CURATORIBVS. PRÆBENDA] Lego: OPUS. ESSENT. IIS. CURATORIBUS. PRÆBERI.

Q. ÆLIVS. P. FABIVS. COSS. AMBO. ALTERVE. SI. IIS. VIDEBITVR.] Non: SI. VIDEBITUR. ut ineptè Scriverio collati, qui minus expresse- runt formulam. Valerius Probus de Notis antiquis, hæc verba sic expressit: A. A. V. S. E. V. Obiter emendabimus Vegetium libro III. cap. I. *Ut providerent, ne quid detrimenti resp. caperet, COSS. alter vel alter, ambove.* Scriptum fuit: COSS. ambo alterve. ΑΜΦΟΤΕΡΥΣ. ΨΗΤΟΥΣ. ΚΑΙ. ΕΤΕΡΟΝ. in Scto Græco in æs inciso Romæ legimus. Cicero VIII. Philipp. *Ut G. Pansa, A. Hir- tius COSS. alter, ambove, si eis videatur, de ejus honore pramove ad Senatum primo quoque die deferant.* Philipp. X. *Ut C. Pansa, A. Hir- tius COSS. alter ambove, si eis videtur, iis, qui sanguinem pro vita, libertate, fortunisque Pop. Romani, Vrbe, templisque Deorum profu-*

dissent, monumentum facere jubeant. Livius lib. XXX. *Non videri sibi, absente Consulum altero, ambobusve, eam rem agi.*

QVI. ÆRARIO. PRÆSENT. ET. PRÆBENDA. LOCENT.] Scriverio collati: QUI. ÆRARIO. PRÆSUNT. PRÆBENDA. LOCENT. Lego: QUI. ÆRARIO. PRÆSUNT. EA. PRÆBENDA. LOCENT.

Itaque cum viarum frumentique Curatores, qui quarta parte anni publico fungebantur ministerio] Primus Augustus Curatores viarum fecit perpetuos, & horum certum munus. Erat autem eorum munus discretum à IV. Viris, & mox VI. Viris: nam hi vias Urbis curabant; illi eas, quæ extra urbem. Etiam Curatores extra ordinem reperi, quos destinabant singulis viis. Qui autem frumenti curam sustinebant, alio nomine dicebantur Minutiæ Curatores. In veteri lapide: CURATOR. AQUARUM. ET. MINUTIÆ. CUR. ALVEI. TIBERIS. ET. CLOACARUM. URBIS.

QVIBVS. NEGOTIVM. H. SENATV. EST. IMPERATVM] DATUM. pro IMPERATUM. alii exhibent. Et infra: DARE. OPERAM. UT. SALIENTES. Iidem ineptissimè: IMPERARE. OPERAM. In Scto Vellejano: Hi, ad quos de eare in jure aditum erit, si dederint operam. Livius libro X. *Legatis, quos Tybur mittebat, mandatum; darent operam, ut tibicines Romanis resisterentur.*

Ius impetrare aque neque heredem, neque emptorem, neque ul-
lum

lum novum dominum pradiorum sequitur] Vide Fr. Duarenum Commentar. in Tit. de Aquæductu.

Ahuc illa aquariorum intolerabilis fraus est, translata in novum possessorem aquæ foramen novum castello imponunt, vetus relinquunt, quo venalem extrahant aquam] Melius: translata in novum possessorem aquæ. Romani autem venalem aquam per aquarios circumferri definebant (ut etiamnum in Italia moris est) ad quod Juvenalis alludit Sat. VI.

— venit conductus aquarius.

Primus usus honestus legitimusque, nam lavantibus aquæ aspersio necessaria; postea sordidus & impudicus. Festus: Aquarioli mulierum impudicarum sordidi affecla. Glossæ veteres; Aquarioli, βαλλάδες, bacariones. Eadem: bacario, ποροβάλλου. Lampridius in Commodo: aquam gessit, ut lenonum magister.

Quod impendium exoneratur veltigalium redditu, ad jus aquarum pertinens] Scriptum fuit in aliis: quod impendium erogatur. Et proprie quidem impendium, ἀνάλωμα, pecunia est, quæ erogando pendit solet. Hinc impendia dicuntur, quæ sunt necessaria in aliquam rem erogandam, vel etiam exonerandam. Glossæ: Impendia, τὰ ἐπιπέδια. Frontinus paullo infra: Unde & omne plumbum, & omnes impensa ad ductus, & castella, & lacus pertinentes, erogantur. Non erogabantur, ut alii ad oram alleverunt.

Pleraque tamen prudenti tempe-

ramento sustinenda sunt] Prudenti, id est, artificioso. Sic Plinius artifex temperamentum dixit. Et sic ubique loquitur Ennodius, qui omnia ferme ab antiquioribus mutatus est.

Nec sua tantum stationis architectis uti] Lampridius in Commodo: lam in his artifex, qua stationis Imperatorie non erant. Statio igitur pro statu sive conditione. Glossæ veteres Græcicæ: σταπίονες, τὰ περὶ τὰ ἐπιπέδια τῶν δωματίων πλάτων.

Vitia autem ejusmodi, aut talia sunt, ut non interpellato cursu subveniat eis] Ad oram Scriveriani: Vitia autem ejusmodi sunt, ut aut non interpellato cursu. Quod multo melius est, & concinnius. Veteres schedæ, quibus humanitate & beneficio clarissimi Viri Joachimi Borgesii, Groningani Professoris, utor, eandem nobis lectionem exhibuerunt. Non dissimulabo tamen ἀρεσίον illud, quod eidem Scriveriano meo adscriptum fuit: Vitia autem ejusmodi, aut solia sunt. Ex vitiosa lectione formabam prius: Vitia autem ejusmodi, aut solia sunt. Sequentia non adeo repugnant, exposita, forsitan corrupta, voce. Solea, canales sunt & fistulæ aquæductuum. Vet. Inscriptio: FORNICIONES. QUE. FECIT. FISTULASQUE. SOLEAS. Auctor Glossarum: Σολῶν, fistula, tubus, imbrix. Inde Silani, κρηνοί, δεξαμενὴ τῶν πόρων, ut superius adnotamus. Columella sic legendus: Oleo consiciendo mola utiliores sunt quam trapetum; trapetum, quam canalibus &

solea. Perperam Solena mutavit Cœlii. Sed iudicent ei τὴν πύργον ἐραζέσθαι.

Pila quoque ipsa top̄ho exstructa sub tam magno onere labuntur] Corrupto tectorio, quod oppilandō debet inniti. Quid *pila* sint, optimè Festus nos docet: *Pila*, inquit, *quæ parietem sustentat, ab oppilandō dicta.* Vulgò mendosè: *ab opponendo dicta.* Structurâ nimirum erectâ, instar pilæ vasis, ad aliquid firmandum; sive supposita sustineat, sive opposita contineat, ne loco cedant. Hesychius: ὀλίμη ἀειφερῆς λίθου ἐν ᾧ τὰς βολίνας τεύξουσιν, ἢ ποτιμῆς ἐστὶν, ἢ κύλινδρος. Quia & ὀλίμη est *pila* & cylindrus, unam cum *pila* vase vocem statuit, diversis rebus similibus accommodatam. Apud Thucydidem χηλή sunt προκυμαία, pilæ in aquis fundatæ ad portuum tutelam: moles nimirum in mare procurentes & portum à fluctibus defendentes. Has Strabo intelligit libro III. χηλὴ δύο ὄρους ἐχουσα. Glossæ veteres *pilas* eleganter exponunt *περασείδες*: nam quod in foribus sunt *περασείδες*, id in portu *χηλῶν*. Græcis interdum *χημαία* sunt, quæ recentioribus *μάλιοι*. Sed optimè Thucydidis Scholiastes: χηλή οἱ ἐμπροσθεν τῆς πύργου ἡλικασίου τεύχος ἀεὶ βεβλημένοι λίθοι, ἀπὸ τῶν ἑκ νεμάτων βίαν, μὴ τὸ τεύχος βλάπτοντο: & adjungit causam, ὅτι τὸ εἰσένειν χηλῆ βλάπτει. Ego aliam malo, quod muri pedem firmet, & fluctus retundat, ne labefactetur subeuntibus & cachinnantibus undis. Cæterum *pilæ* top̄ho exstructæ sub ar-

cuationum magno & pragravi onere labuntur: nimirum, qui fundus est cavernosus, & ipse top̄hus πύργος λίθου, qui facillè in arenam resolvitur.

Eam partem astatis, qua nimis caloribus incandescit] Vel *nimis*, ut alii legerunt. Refici quæ circa alveos sunt rivorum, fervidissimo anni tempore non debent, ne materiæ præcipiantur, & nimia siccitate minus corroborentur. Eleganter autem de illis mensibus loquitur, *qui nimis caloribus incandescunt.* Solinus: *Quum ortus Solis incanduerit.* Et Orosius lib. I. *Grævis astus incanduit, ut Sol per devia transvectus universum orbem igne terruisse dicatur.* Ita Græci usurpant suam *πεπυράδος*, & *πυραπέδρον*. In Sophoclis Ajace, φαδὸς λούκων, & πυρὸς λούκωμυκὸν ἀνγῆ, apud Oppianum.

Non minus autem Sol acrior quam gelatio præcipit materiam] Venustè præcipit, ut apud Poëtam: *Si lac præceperit astat.* Quod sequitur, *obstatutum*, ad Suategemata notavimus.

SI. QVIS. ADVERSUS. EA. COMMISERIT] Sequenti Scto. QUI. ADVERSUS. EA. QUID. FECERIT. In aliis: QUI. ALITER. FAXIT. CAPITALE. ESTO. In Regiis Numæ Legibus: SI. QVIS. ALIUTA. FAXIT. IPSUS. JOVI. SACER. ESTO. Eὐὸν ἀλλῶ, εὐὸν ἀλλῶς ποιήσῃ τις τὸ νόμον ἐνοχῶ ἔστω, solenne est apud Demosthenem.

POPVLVM. IVRE. ROGAVIT. POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT.] Compendio literarum hæc prius scripta

scripta fuerunt, ut solennia verba referunt in Valerio Probo: P. I. R. P. Q. I. S. I. F. P. R. E. A. D. P. Ex eorum imperita interpretatione, nata sunt hæc monstra verborum: **ÆDIS. D. JULII. POPULI. ROM. JULII.** Scriptum fuit in lege, **ANTE. DIEM. PRIDIE.** Cicero ad Atticum lib. II. Ep. 14. *Ni te in Formiano commodissime expectari viderem, duntaxat A. D. prid. Non. Maij.* Livius libro XLV. *Latina edita sunt in A. IV. & III. & prid. Eod. Novembr.* Idem Cicero de Formulâ, primâ in Antonium: *Cedo illa legitima, COSS. Populum jure rogavit (hoc enim à majoribus accepimus jus rogandi) populusque jure scivit.* In Legis Thoria Fragmento, (libet hoc etiam inferere ob Thoria antiquitatem, cujus iterata mihi mentio fuit cum conjunctissimo & Consultissimo Da. Eylio) **SP. THORIUS . . . F. TR. PL. PLEBEM. JURE. ROGAVIT. PLEBESQUE. JURE. SCIVIT. TRIBUS . . . PRINCIPUM. FUIT. PRO. TRIBU. Q. FABIVS. Q. F. PRIMUS. SCIVIT. QUÆ. AGER. POPULI. CUS. POPULI. ROMANEL. IN. TERRAM. ITALIAM. P. MUCIO. L. QUÆI. EX. LEGE. PLEBEIVÆ. SC. H. VETERE. POSSESSORE. POSSESSUS. SIT.**

TRIBVI. SERGIA. PRINCIPIVM. FVIT.] Alii libri: **TRIBU. SERGIA. PRINCIPIVM. FUIT.** Omnino legendum: **TRIBUS. SERGIA. PRINCIPIVM.**

FUIT. Legum initiis adscribi solita tribus, quæ prima ad suffragium ferendum vocata erat, cui exinde Principis nomen impositum. Hæc optimè docuit incomparabilis Briffonius in elegantissimo & eruditissimo Formularum libro.

IRE. CADERE. FLVI.]

Lege: **FLUERE.** Vatro: *Stillicidia, suscia, qua ut ita fuisant cadantque.*

VT. QVISCVNQVE. CVRATOR. AQVARVM. EST. VEL. ERIT.] Nonnulli plenius exhibent & concinnius: **UT. QUI SCUNQUE. CURATOR. AQUARVM. EST. ERIT. AUT. SI. CURATOR. AQUARVM. NEMO. ERIT.**

QVI. ADVERSVS. EA. QVID. FECERIT. ET. ADVERSVS. EA. REPSEKIT.] Aliter notante Scribetio: **ADVERSVS. EVM. SIREMPS. LEX. ET. JUS. CAUSAQUE. OMNIUM. RERVM. OMNIBUS. ESTO. UTIQUE. ESSET.** Valerius Probus. S. L. E. I. C. Q. O. R. E. Illud **SIREMPS,** optimè Grammatico Charisio Sospitro notatum Lib. I. Inlatur. *Alia nominativum & ablativum habent, ut Tabes, Pluris, Siremps; facit ab hac tabe, plure, Sirempse. Cn rz autem in Smyrna dicit, hujus Tabis, nullo auctore Sirempse legitur.* Errant igitur, qui legere malunt in Scto: *Similiter Lex Esto.* Nam ita locus valde corruptus restitui posse videtur. Lex Thoria: **DE. EO. AGRO. SIREMPS. LEX. ESTO.**

SENTES. VEPRES. CA. sunt & ipsi *vepres*, *scōtis*. Quod
 PRIFICOS.] Ora libri nostri indicium est antiquæ notæ. Sic
 Scriveriani: SENTICES. VI infra: VITES. VIPRES.
 PRES. Glossæ: *Sentes*, *ângr-
 3af. Senticelum, ângr3afv. emen-
 do, ângr3afv. Immo VIPRES*

FINIS NOTARUM,
 IN FRONTINUM

De

AQUÆDUCTIBUS.

AD

A D
SEXTI JULII FRONTINI,
V. C.
DE RE AGRARIA,
LIBRUM.

CElse, *pencs te*] Nusquam securius grassata est libratorum audacia, quam in propriis virorum & foeminarum nominibus depravandis. Nec difficile esset, aliquot centuriis emptorum id ostendere, nisi & res ipsa pervulgata, & mihi alio quodam loco dicendum foret. Ecquid magis absurdum est illo, quod in Basiliensi legitur, quam ad annum cIo Io xxvri. Videas ab H. Petr. typis editam: *Notum est omnibus, Celse Pencsæ, studiorum nostrorum manere summam.* Unde discere licet, quam impetitus ille literio fuerit, qui mendosissimæ editioni corrigendæ præfuit.

Iudiciis tuis] Iudicio tuo, in eadem typis editur.

Et si in parvo in aliqua cessasse videamur parte] Melius est: *Et si in parvo aut aliqua cessasse, &c.*

Statim celsi Caesaris nostri opera]

Quam iniquè scriptum in aliis: *Statim cælestia Caesaris nostri opera?* Ex quo forte quisquis conjectarat: *Statim cælesti A. Caesaris.* Proculdubio puto scriptum: *Statim Celse, Caesaris nostri opera.* Solenne est optimis auctoribus eodem alloquio quod præstruunt nomen repetere.

Duo rigores ordinati] In Fragmento quodam anonymi Geodetæ hæc verba leguntur, quæ appositè huic loco interpretandò conducunt: *Signum ponis, deinde figis perpensum ferramentum ad signum quod dividit duas partes, quas divisisti ex fixo ferramento & perpenso comprehensorigore ad umbilicum solis emissum perpendiculum, cum super signum cecideris, percutis gromam, donec comprehenderit signum, quod posueras trans flumen: quum diligenter comprehenderit, transis ex alia parte ferramenti, & manente gromâ distabis rigorem.* Ubi vides aliud esse ferramentum, aliud gromam.

nam. Ferramentum quippe figebatur, cui imponebatur groma. Hyginus in Gromatico apertè hoc indicat: *Sive in dictatione metarum posito ferramento groma superponatur, ut portæ castrorum in conspectu rigoris stellam efficiant.* Groma, ut apparet, fixo in terram ferramento superimponabatur, & super ipsum ferramentum quancunque in partem movebatur percussa; ad dictandum rigorem & lineas dirigendas.

Ex proxima ripa poteramus] Nec opus erat trajectu, quod *varare* dicebant agrimensores. Aliud Fragmentum: *Si tibi in agri quadratura dictanti flumen occurrerit, quod necesse sit variari.* Perperam *variari* scriptum *αὐτὴν varari*, quod est *ἄλλοτελευτῆς*, unde *travarare* dixerunt posteriores. In alio Fragmento quod ex libris Magonis & Bygore, laudatur, idem verbum occurrit: *Nam sunt & alii pontes in vicinalibus & prævatis viis, quorum alvei varantur:* ubi *variantur* eodem errore scriptum, quem hoc loco castigamus. Inde *varas* appellatur ponticulos ex tabulis factos, quibus alvei fluminum varantur sive trajiciuntur.

Nam mensura non tantum ista, de qua loquimur] Confer Isidorum libro XIV. cap. vigesimo quinto, qui ipsissima hæc verba citat.

Ut pes per uncias] Hoc obiter annotandum est, pedem principio in palmos quatuor, id est, digitos fedecim divisum fuisse: quod fatentur præter Frontinum Vitruvius, Columella, Isidorus & alii: quæ ratio cum paullo difficilior ant mi-

nus expedita videretur, qui secuti sunt, pedem pro asse habentes, eum, quemadmodum omne aliud integrum, quod assem nominaverunt, in duodecim æquas partes dividerunt: Unam portionem unciam dixerunt, duas sextantem, tres quadrantem: & sic porro; quemadmodum de hæredibus instituendis ex jure nostro constat. Eas uncias cum viderent posteriores pollicibus quadrare, non amplius uncias, sed pollices nominarunt; & certè si componas, tres pollices quatuor digitos efficiunt.

Per decempedam actus] Festus: *Actus modo inter vicinos quatuor pedum latum, modo in Geometria minorem partem jugeri, id est, centum viginti pedum significat.* Per actum passus: Glossæ Vet. *Passus*, *ἄλλοτελευτῆς μετρωσων πεδῶν*. Corri-go: *μῦθος ποσὶ πεδῶν*. Item: *Passus spatium, βῆμα βῆμα ἐν τῷ ποδῷ*. Sex autem passuum discrimina notant doctissimi geodete, quorum unum vestigia tria cum totidem interval-
lis, pedes senos, Græci vocant *ἑπταπῶδες*. Id genus exprimitur expansis bracchiis inter longissimos digitos.

Per stadium miliarium] Stadium, inquit Plinius, centum viginti quinque nostros efficit passus quod si rectum est, sequitur, miliare unum stadia efficere octo. Plutarchus in Gracchis: *τὸ ἥμισιον ἑπταπῶδες ἰσθμῶν ἀλίαν δαπέδι*. Sic τὸ μίλιον ἑπταπῶδες Strabo dicit ex recepto usu. Atqui hac dimensione usi sunt Plinius & Livius. Polybius quoque libro III. *ταῦτα*, inquit, *βεδημάσπαι καὶ σσημείωται καὶ σῆμα δὲς ἐν τῷ ἄλλοτελευτῆς ἐπιμελῆς*.

In pede constrato semipedes quatuor] Pes constratus est pes magnus. Ita vocabant ἐπίπεδον τὸ ἐπί μῆξιν & πλάτ. In libris de limitibus Agrorum: Planum est, quod Græci ἐπίπεδον appellant, nos constratos pedes: in quo longitudinem & latitudinem habeamus, per quem etiam agros, adificiorum sola, & quibus altitudo & crassitudo ponitur; & opera tectoria, inauraturas tabularum intelligimus. Inde Græcis οἰκόπεδα, ædificia quæ planitus aedantur, ut loquitur Tertullianus.

Palms habet digitos quatuor, uncias tres] Ita Vitruvius & alii veterum, ἔπος πρὸς ἔπος. At inde nnis tamen ista lectio est, quàm vidimus in optimo Crusieriano; Palma habet digitos quatuor, uncias tres. In Glossis antiquis παλαιστής ἁρῶς, palmus, palma. Aliis: Palmus, παλαιστή, ἀσχημὴ palma. Paria sunt ejusdem mensuræ Græcorum vocabula, παλαιστή, παλαιστής & παλαιστής. Et Hesychius παλαιστήν interpretatur ἀσχημὴν. Philander ad Vitruvium: Palmus duplex esse traditur; minor, (de quo Frontinus hoc loco) digitorum quatuor, qui Græcè παλαιστή dicitur, παλαιστής feminino genere, δοχμὴ & δακτυλοδοχμὴ, id est, coherentes quatuor digiti, referente Polluce ὀνομαστικῶν libro secundo: & major duodecim digitorum (quem sextantem vocat Frontinus) à Græcis ἀσχημὴ vocatus. Plinius libro VII. cap. II. dodrantem transfert, id est, quantum est spatii inter expansos, summum pollicem & extremum auricularem. Sed & alibi de tripolio loquens, palmum alto caule vo-

cat, quem Dioscorides κρυλὸν ἀσχημεικίον, id est, dodrantem. D. Hieronymus ad Ezechielem aliam differentiam notans, tradit ἀσχημὴν dici palmam, παλαιστήν verò palmum. Quod rarius à Græcis & Græcensibus aliis observatum. Aëtius libro XIII. capite primo supra viciesimum, notat vipersam esse magnitudinis cubitalis, longissimam verò παλαιστήν τελεῖαν, ubi παλαιστήν loco ἀσχημεικίον posuit, cum aliàs minus scripsisset. Dioscorides chamædryn ἡμερὶ (χρον ἀσχημεικίον esse dicit: quod vir doctus, fruticem quatuor digitorum altitudine exponit. Sed hæc obiter ad promiscuum usum ἀσχημεικίον ἢ παλαιστής.

Idcoque monemus, ut unus quis suos fines teneat] Addunt encliticam quidam librorum, & habent, vovusquisque. Sequens versus Virgilianus est duodecimo libro Æneidos, ante quem legitur iste:

Saxum antiquum, ingens, campo qui forte jacebat.

Ubi Donatus: Vitiolum putatur, quod honesta locutione mirabile est. Non ideo saxum possum dixit, ut faceret per genera solœcissimum, sed saxum jacebat tam grandi magnitudine, ut infinitis sæculis immotum mansisset: ad hoc enim inter dominia fuit, ut lites possidentibus tollerent, & esset limes. Ordinandus enim est sensus sic, ut calumniam removeamus: Limes agro positus fuerat, saxum ingens, ad hoc, ut lites discerneret arvis. Hunc locum pronunciantes cum dicimus, campo qui forte jacebat, & moram inter-

ponere debemus & separare, *Limes agro positus*: ne malè jungendo nos faciamus vitium, quod Poëta non fecit. Vide doctissimum Azgeni Urbici Commentarium, quem ut necessarium appendicem Frontinianum adjunximus: qui limitem exponit, *quodcumque in agro operâ manuum factum est ad observationem finium.*

Nam ante lovem limites non parebant, qui dividerent agros] *Parebant*, id est apparebant, elegantissima vetustatis. Veteres enim dicebant, *si paret*, teste Festo, quod posteriores, *si apparet*. Appulejus V. Miles: *Quamvis hominum nemo pareret.* Glossarium: *Paret, vestitus, &c. quæretus.* Cato: *Temporibus peccata latent, sed tempore parent.* Melius. Hyginus: *Antiqua mensura actus in diversum, novis limitibus inciditur. Nam Tetrantium veterum lapides adhuc parent, sicut in Campaniâ finibus Minturnensium.* Siculus Flaccus: *Aliquibus locis lapides, qui in limitibus positi erant, interciderunt: & limites ipsi, id est, rigores, non parentibus lapidibus difficile inveniuntur.* Expresfit autem Frontinus hæc ab eodem Poëta, qui libro primo Georgicorum hisce versibus hæc eadem complexus est:

Ante lovem nulli subigebant arva coloni,

Nec signare quidem, aut partiri limite campum

Tas erat, in medium quærebant, ipsaque tellus

Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Nam ideo ager pedibus mensura-

tur] Antiquiores limitanei pedum tantum meminere, quibus ager mensurabatur. Tot pedes jugerum habere, tot pedum esse centuriam, tot pedibus inter se distare terminos. Agri pedaturam passim vocant, & *pedis Cuius*. Inde ager *podisimatus*, & *podisimare* apud Junium Nipsum, quod est, agri modum podisimis suis adarare.

Hic habet conditiones duas] Qualitates: Sed non novè conditio pro qualitate ponitur. Sequitur statim: *Quicquid autem secundum hanc conditionem in longitudinem est delimitatum, per strigas appellatur.* Prius repono veterem lectionem, quæ est, *delimitatum*, quod perperam in *delimatatum* corruptum est & inversum. Cicero III. Famil. epistolâ octavâ: *Si de tuâ prolixâ benesicæque naturâ limavit aliquid posterior annus*; id est detraxit aut diminuit: ubi *limitabit* in uno seripto libro exaratum fuisse testatur Manutius, & ad hunc modum explicat: *Limitare*, de alicujus prolixâ naturâ fortassis est, quod aliquis prolixè & liberaliter facere consueverit, id quasi intra limites reducere, quos largiendo transire non liceat. Sed illud *limitabili* ex vestigiis vet. libri. Giffanius ad Lucretium, quasi *ἡμετέριον* in *libitavit* mutandum censet, quod plane probare non possum. Est autem *delimitatum* apud Frontinum, limitibus suis circumdatum sive restrictum, pro quo malè *delimatatum* reposuerunt correctores. *Limitare* est *ἡ ποδῶν*, non *limare*. Ager divisus, inquit, sive assignatus habet conditiones sive qualitates duas; unam,

nam, quâ plerunque limitibus continetur: alteram, quâ per proximos possessionum rigores assignatus est, id est, limite naturali & immobili limitatus: quicquid autem secundum hanc conditionem, in longitudinem est delimitatum, illud per strigas appellatur; quicquid in altitudinem, per scamna. Strigatus ager est, qui à Septentrione in longitudinem, in meridianum decurrit: scamnatus autem, qui ab occidente in orientem eodem modo crescit: & altitudinem hanc secundum idioma artis voluit Frontinus in Orientem intelligi. Papias: *Scamnatum, ager qui per scamnam ab Occidente in Orientem crescit*. Ita ad morem Italicum videtur locutus, ut nobis emendandus: *Scamnatus ager, qui per scamnam ab Occidente in Orientem crescit*. Sed de his plenius in commentario suo Vir optimus de *παισι* & *παισι*, Aggenus Urbicus.

Sicut in Campania Sueſſa Aruncea] Sic legendum & interpungendum vidit accuratissimus Scriverius. Sed ego nullus addubito, quin *Arunca* transpositum sit, & *Aurunca* restituendum. *Sueſſa Auruncorum* etiam apud Livium occurrit, libro XXXII. unde fuit Lucillius, cujus Satyræ dicuntur propterea *Camœna Sueſſa ab Aufonio in Tetradiam*: Vetus Glossarium: *Aurunca, dicitur reges Italias*. Idem in aliis authoribus est castigandum.

Ager ergo limitatus hac similitudine decumanis & Cardinibus continetur] In agris assignandis olim geodeta primam cardinis rationem habuerunt. Agricola quod

que, docente Plinio, cum posituram agri concipere vellent, primam investigationem cardinis consideraverunt: qui ideo cardo appellatus est, quoniam in eo, tanquam in cardine, omnis demetiendi, assignandique agri, seu podismi constituendi rationem decumpeiores constituere. Hinc in libello de Colonia, qui Balbo adscribitur, ubique notatur, *assignatas centurias per cardines & decumanos*. Quin & Plinius omnem limitandi rationem in cardinis inventionem ponit, in cujus medio puncto umbilicus notetur, ad quem dirigitur decumanus: quibus lineis constitutis reliquos limites pari intervallo deducere docet. Angelus Politianus, ut decumanum fluctum cum dici vult, qui maximus esset; ita decumanum litem, qui longissimus maximusque; quod cardo jam dimidiatus decumano anticipante consideretur. Sed egregie in hac opinione fallitur. Non enim semper decumanus limes maximus est, sed, ut in strigatis cardo, ita in scamnatis decumanus longitudinis prærogativam tenet. Melius, quod Hermolaus Barbarus voluit, à nota numeri denarii X maximus dictus est decumanus: ut in *decussare* etiam obtinet, quod est, lineam per medium aliâ lineâ dividere, ad formam notæ denarii: In constitutione Tiberiana, Frontino & Junio Nipso laudata hoc ita declaratur: *Est aliud monumentum, quod non longè ab adibus vel itinere publico constitutum est, id est, juxta legem Semproniam & Iuliam, quod cardinibus & decumanis constituitur*.

stitutum esse monstratur, quod rationem finium recipere videtur: id est, concurrentium atque secantium sese invicem linearum. Unde conjicis, has solas formas agrorum dici per cardines & decumanos dispositas, quæ se invicem secant in decussis formam. Sed nemo evidentius hoc Isidoro ostendit, cujus heic verba non pigrobor adscribere. *Limites*, inquit, *in agris maximi sunt duo, Cardio & decumanus. Cardio*, qui ad Septentrione directus in cardine cæli est. *Nam sine dubio cælum vertitur in septentrionali Orbe. Decumanus est, qui ab Oriente in Occidentem per transversum dirigitur, qui pro eo, quod X formam faciat, decumanus est appellatus: Ager enim bis divisus, figuram æquarei numeri efficit.*

Centuriâ expleri non potuit] Illud obiter hoc loco notandum, vacuas centurias diversas esse à subsiciivis. Nam subsicivum minus est quam centuria. Centuriæ vacuæ vel vacantes sunt, integer modus, qui sub assignationem non cecidit, sed privatis si forte concessus est. Subsicivum igitur dicebatur, quod divisum assignationeque non esset, vel propter maciem soli, etiamsi in mediis centuriis inter veniret, vel quod centuriæ modum non expleret, si in extremis assignationis finibus id incidere. De priori genere auctor incertus: *Subsiciivi agri quos in peritiâ divisos recusant, quasi steriles aut palustres.* Relicta ideo & soluta dicebantur ejusmodi loca, quæ propter sterilitatem relinquebantur nec assignabantur; non mensuris vel limitibus obligabantur.

Linea claudatur & subsecetur] *Cludatur* pro *claudatur*, melius & antiquius. Sic passim solet, ut infra: *Quia ultra limites finitimâ lineâ cluditur*: *ὑπερλίμνους*. Inde *clusa* & *clusura*, *ἔξ ὑπερλίμνους*, termini limitum & interpositiones.

Nam & reliquarum mensurarum actus, quicquid inter normalem lineam & extremitatem interest, subsicivum appellatur] Aggenus normalem lineam, interpretatur mensuralem. Inde & *normales limites*, qui normali linea clusi. Normalis linea ea propriè dicebatur, quæ, cum alia recta rectos angulos facit, sive ex mediâ erigatur, sive ex fine. Vitruvius: *describatur linea in planitia, & ex ea media cæcis ὀρθῶς erigatur uti sit ad normam, quæ dicitur gnomon.* Linea ad normam erigitur, quæ cæcis ὀρθῶς, id est, rectos angulos ex aliâ medio emititur. Itaque ὀρθῶς γωνία Quintiliano rectè dicitur *normalis angulus*, ἢ *ῥέθρονος*. Sed malè faciunt, qui non distinguunt *ἄλλο ὀρθῶς ὄντος τὸ εὐθείας*.

De positione terminorum] *Positio*, *ἡμεῖς τῶν ὁρίων*, & *ὁρίων ἁλίων*, exponitur in vet. glossis: in aliis, *ἁλίων ἐπὶ τοῖς ὄρεσι*. Sic de positione architectonicâ Isidorus, *positiones, adificia*. Hinc *ἀνεπίσημα ἡμεῖς*, limitaneæ provinciæ. Glossæ: *ὄρος, terminus, finis limitum, hoc terminatum.* Corruptè; lego: *limes* vel *limitatum*.

Trifinium faciat an quadrifinium] *Τριεπίων*, trium finium concursum. Idem Isidorus: *Trifinium dicitur eò, quod trium possessionum fines adstringit.* Hinc &

quadrifinium, quod quatuor. Restitue ex Papia : quod trium possessionum finem attingat.

De rigore controversia est] Εἰς ἴσους. Aggenus : Rigor sua reatitudinis naturalis nomen accepit. Vide l. Si expressum. D. de Appellat. & relationibus.

Quam supercilium appellant] Pollux : τῆ δ' ὀφθαλμοῦ καλεῖται τὸ εὐθὺς ἄνευ κεντροῦ.

Vt si L. Titius dextra Decumanum tertium] Jurisconsultorum more utitur nomine, quod exempli causa infert. Hoc eo notamus, ut Plutarchi locus adducatur ἐν Αἰτίοις, suo fundo restitendus : τῆς ἡ ἀνάμοις τῆς αὐτῆς (ita rectè vet. Codex habet) κερχεῖνται καὶ τοῖς ἔσταν, ὡς περ οἱ Νομικῆ Γαῖον, Σχῆον, καὶ Λέκιον Τίτον, καὶ οἱ Φιλόσοφοι Δίωνα καὶ Θέωνα παρελαμβάνουσι.

De possessione controversia est, de qua ad interdictum, hoc est, jure ordinario litigatur] Hæc verba Aggenus explicans : De possessione, ait, fit controversia, quoties de totius fundi statu per interdictum, hoc est, jure ordinario litigatur. Hoc non est disciplina nostra iudicium : sed apud Præsidem provincia agitur, & ex lege restituitur possessio, cui poterit adinere. Prætor autem in Interdicto, UTI POSSIDETIS, his utrebatu verbis, ut est apud auctorem Festum : UTI NUNC POSSIDETIS EUM FUNDUM Q. D. A. QUOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS ; ADVERSUS EA VIM FIERI VETO. Ulpianus lege pri-

ma D. uti possidetis : UT EAS ÆDES Q. D. A. NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, A. A. A. POSSIDETIS, QUOMINUS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. Ex quibus utrumque vides, Frontinum & Aggenum, ex Interdictorum formula, sua verba concepisse. Ordinatio enim jure Interdicta à Prætore reddebantur ; ut ex Oratione Ciceronis pro Cæcina patet. Ulpianus in lege prima D. Si ventr. nom. mul. in poss. mittatur : Coget autem eum discedere non Prætoris potestate, vel manu ministrorum ; sed melius & civilius faciet, si eum per interdictum ad jus ordinarium remiserit.

D. Augustus] Perperam Augustinus, in mendosissimo Basilienfi.

Inter montium Præcutianorum] Geminæ literæ sunt e & g, quas facile videas in scriptis & editis invicem transpositas, & variantium lectionum speciem referentes, ut hoc loco, quo Præcutianorum & Prægutianorum diversi libri præferunt. Prægutiani Livio quoque vocantur. Sed Prægutii verum populi nomen, πραιγυθῆσι, secundum Ptolemæum. In illo Basilienfi legitur : inter montium Præutianorum. Non malè : nam Præutianus ager, vicinus Piceno occurrit apud Livium & Plinium.

Hoc conciliabulum fuisse fertur, & postea in municipii jus relatum] Municipia coloniis, coloniarum præfecturis, præfecturæ foris, fora conciliabula præferebantur. Nam conciliabula cum loca essent, in quibus jus diceretur, & in concilia

lium conveniretur; tamen foris inferiora erant. Interdum tamen in municipiis jus ascendebant, ut hoc loco subinducit Frontinus. Cum autem dicit, *conciliabulum* fuisse, secundū Aggenum intelligit quandam coloniæ partem, ubi conventiculum esset juridicum. Ejus verba sunt: *Sunt autem loca publica coloniarum, ubi prius fuere conciliabula, & postea sunt in municipiis jus relata.* Cæterum in illis jus dictum fuisse, ostendit antiqua lex Manilia, quam emendatissimam subjuximus.

Ex veteribus instrumentis cognoscimus] Publicis literis, instrumentis probationis. Glossæ: *Instrumentum, ἐξ ἀρχαίων γραμμάτων, πῶς ἐστὶν πρὸς τὸν ἀρχαῖον.* Infra: *Quibus secundum instrumentum fines restituantur.*

In monte Mutelâ] Perperam Mutelâ, nonnullis editur. Qui sequuntur *Augustini*, sunt *Augustini* Plinio, ut putat vii eruditissimus.

Habeant enim & Mæsilea juris sui hortorum modos circumjacentes, aut præscriptum agri finem] In Basilienâ: *Habent enim & Mæsilea.* Quæsitum est, quænam essent *Mæsilea*? ait Turnebus lib. XIX. capite eodem Adversariorum. Ego (subjungit vir doctus) significari censo sepulchra, quæ à scriptoribus aliis *Mausolea* sunt appellata; atque *Mausolea*, non *Mæsilea* scribendum esse puto. Cum enim Frontinus de religiosis locis loquatur, facile est conjectu *Mausolea* significari, hoc nomine non tantum principum sepulchris vindicato, sed etiam aliorum tumulis

communicato. Hactenus ille vir doctus. Cujus sententiæ non alium calculum subdere possum, quam meum diversum dissentium. Quæ in horto constituta, certum habebant horti modum circumjacentem, aut præscriptum agri finem. Aggenus ad ea Frontini verba hæc notavit: *Nam locos frequenter in trifinio ac quadrifinio invenimus. Locos vocat aut monumenta ipsa, aut spatia monumentis deputata. Atque monumenta in agris aut in hortis vulgo constitui solebant, cum certo spatio præscripto, quod monumento serviebat & sacrum habebatur. Cæterum hæc ex ipsis titulis & monumentorum legibus etiamnum apparent, in quibus inscribi solebat: IN FRONTE. PEDES. TOT. IN AGRUM. PEDES. TOT. pro præscripto sine monumenta occupare. Quam formulam ad verbum fere Horatius expressit Satyrâ octavâ, libro I. Sennonium:*

Pantolabo scurra, Nomentanorque nepoti,

Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum

Hic dabat: hæredes monumentum ne sequeretur.

Non sequerentur, ut aliter male lectum. Vetus interpres, *in fronte*, explicat in latitudine: *in agrum*, in longitudinem. Dein ait: *Solebat autem privatis monumentis præponi cippus, eique inscribi: HOC MONUMENTUM. HEREDES. NON. SEQUITUR: hi characteres H. M. H. N. S. Ibidemque cippum, interpretatur lapidem in agro erectum, in quo voluntas testatoris*

statoris & ea essent incisa, qua agri modum & fines ex utroque spatio designabant. In quadam Inscriptione Romanâ invenio: IN. FR. P. XVI. S. IN. AGR. P. XVIII. ET. ANTE. FRONTEM. LAT. P. X. In aliâ totam monumentorum formulam:

INFERENDI. IN. AREA. HUMANI. SEPELIENDI. QUI. IUS. POTESTASQUE. ESTO. UT. HUIC. AREÆ. QUAM. EGO. DEFINI. ET. A. FRONTE. MACERIAM. DUXI. ET. TITULUM. POSUI. ULTRA. EAM. AREAM. ET. MACERIAM. IN. FRONTE. IN. AGRO. VERSUS. LATE. P. X. RETRO. USQUE. AD. CANABETUM. HUIC. AREÆ. CEDET. IN. QUA. PEDATURA. NEQUE. HUMARI. NEQUE. TUMULUM. FIERI. VOLO. UT. HABEAT. EA. AREA. ET. A. TERGO. ET. A. LATERE. ACCESSUM. SUUM.

Inter affines movent disputationem] Qui finibus conjuncti sunt viciniam originis. Nam affines olim erant, quorum partes intergerimus. Glossis affinis ἀγγίξιμον, ἢ ὁ κατ' ἐπιχειρίαν συγγενής. Supra: attingi, contigui: ἀντὶ τῶν ἀττιγῶν possessioibus faciunt controversias: ut atubernalis ἀττιγῶν ἀττιγῶν: In Glossis est perperam atubernalis.

Solum autem, quodcumque colonia est assignatum, id univrsim pertica appellatur] Hæc cujusdam interpretationis egent. Sciendum omnino est, totius colonie territorium divisum, dictum propter suis

se perticam. Si ager colonie non sufficeret, vel novi coloni deducendi essent, sumebatur ex territorio vicinorum ager, qui aliis limitibus continebatur, & prefectura dicebatur. Siculus Flaccus eadem de re loquens: ergo prefectura illa dicitur, cujus territorio ager sumptus finierit perticam illam, tanquam coloniam illam, ubi erit deductus fuerit. Quod enim veterum possessoribus proprietates tantum addimeretur, non etiam iurisdictioni transferretur, sed in eodem jure, quo prius fuerant, relinqueretur, quorum prius iurisdictioni fuerat in illis agris, prefectos eodem mitebant juri dicundo, unde & prefectura appellata sunt. Inde perticam & prefecturas ita distinguit Hyginus Gromatico de limitibus constituendis: *Quibusdam deinde colonis pertica fines, hoc est, prima assignationis, aliis limitibus, aliis prefectura continentur.* Egregius locus, nec aliter legendus. Perticam interpretatur primam assignationem: Prefecturas secundam, vel novis colonie deductis, vel quia ager colonie defecerat, ideoque sumendus fuit ex vicinis territoris. Quod igitur perticæ adungebatur, hoc est, primæ assignationi, dicebatur prefectura, & aliis limitibus continebatur.

Sive solidum sive cultellatum fuerit] Supposititium est illud cultellatum, & ideo forsitan ab interpolatore inductum, quod statim de cultellandi ratione sequeretur. Magnus Salmastius primus veteram lectionem restituit: *sive solidum, sive mutilatum fuerit.* Cujus

jus vestigium supererat in Arcevia-
nis membranis, in quibus exara-
tum: *seve solidum, seve uti latum*
fecerit. Prima tantum litera verbo
deerat. *Mutilatum*, id est, quod
solidum non est. Nihil verius.

Cujus pramensi soli spatium con-
summamus] Rescribo conjectura
Ἐ πτωκόφω, ejusdem Salmasii; *Cu-*
jus eminens soli spatium consumma-
mus: nam & paulo post, *eminen-*
tiozem agrum eodem sensu vocat:
cultellamus ergo *agrum eminentio-*
zem, & ad planitiem redigimus
inequalitatem. Hoc nobis ipsa *semi-*
num natura monstravit. Tam con-
cinnam & verissimam lectionem
ignorant vetustissimi codices.
Quod autem sequitur: *Ἐ mensu-*
ra lateribus inservimus: planè men-
dosum est, & ita corrigendum:
Ἐ mensuratoribus inservimus. Er-
ror oitus est ex vitiosa & inepta
scriptura, quæ conjungenda divi-
sit, aliena supposuit, & pro arbitrio
mutavit. *Mensuratores*, ipsi men-
sores: ut *mensuratio jugeri* in ve-
teri Fragmento. Velius: *metiri*,
mensurare. Supra Frontinus Ἐ
Ἐ ποδιὰ μῆ: *Nam ideo ager pedibus*
mensuratur, ut veritas declaretur.
Scriptum erat ineptè: *Ἐ mensula-*
toribus inservimus; unde factum,
mensura lateribus.

Nisi quod de terra quicquid nascitur
in aërem rectum exit, Ἐ illam
terra obliquitatem crescendo atterit]
Indubiè verum est, quod eidem Sal-
masio legitur & interstingitur ad
hunc modum: *nisi quod de terrâ*
quicquid nascitur in aërem, rectum

existit, Ἐ illam terra obliquitatem
crescendo atterit. Cujus optimam
hujus loci expositionem, ne, per
quos passim profecerim, quod in-
genui pudoris est, heic revelem,
dignabor adscribere. Ex his tene-
mus, quid sit agrum inæqualem &
clivofum cultellare, eum nempe
ad planitiem redigere & exæquare.
Quod faciebant, ut commoditati
mensorum inservirent. Videntur
autem existimasse Veteres illi, non
plus spatii occupasse agrum clivis
asurgentem aut vallibus depres-
sam, quàm planum & æqualem:
idque argumento naturæ seminum
probasse. Quicquid enim è terra
in aërem surgit ac nascitur, id re-
ctum existit & exit. Si quis ergo
animo fingat, semina illa, quæ in
clivo vel in declivi nascuntur, ad
eamdem altitudinem omnia surge-
re, ita ut quæ in imo clivo enata
sunt, cacumen æquent earum frun-
gum, quæ in summo prodierunt,
reperientur non majorem agri mo-
dum occupare, quàm si ex plano
nata essent. In mensuris itaque a-
gendis tam depressiora loca, quàm
eminentiora cultellabant & ad
exæquatam planitiem redigebant,
ut mensuram accipere possent.
Cum linea extensa & perpendicu-
lis id faciebant. Lineam illam sive
funiculum ad capitulum perticæ
applicari vult Frontinus, ubi perti-
ca non est lignum mensorium, sed
regula gromæ. Nam aliquando &
solo ferramento absque linea sive
funiculo cultellabant, metis dictatis
& rigoribus cõspectis ac perpensis.

Finis Notarum in Frontinum de Re Agraria.

A D
SEXTI JULII FRONTINI,
V. C.

Fragmentum
DE LIMITIBUS.

Limitum prima origo]
Quale sit Fragmentum
hoc Limitaneum, quod
non unius quidem au-
ctoris, passim eruditi suspicantur;
non tam ipse me nescire profiteor,
quàm aliis hoc ipsum profitentibus
adsentiri me debere sentio. Ad il-
lud illustrandum, nos opellam quo-
que, tenuem licet, haud ingratam
tamen contulimus, neque omnino
nisi fallor inutilem. Quod si quis
iudicio nostro tribuendum censet,
is multum fallitur. Majoris operis
est, ex laceris variorum segmentis
integrum auctorè consuere. Quip-
pe passim collectanea sunt & spar-
sa Sybillæ folia. Sed extremam par-
tem, quæ de metatione per ferra-
mentum & gromam explicanda
tractat, Julio Frontino, sive Fron-
toni tribuunt Arcerianæ membra-
næ. In eodem fragmento decem-
pedæ sit mentio, quod ex alio ad-
textum est, & pro centone in vul-

gus volgatum. Ne quis ineptè
Frontinianum censeat, sed ex ma-
gno geodetarum naufragio parvas
quorundam tabellas. Tu mecum
judica Lector; &, quod istis ada-
gio dictum, ἀπορίσθησθε τῶν
ὀδῶν, id me voluisse cogita.

Ad disciplinam rusticam] Malè:
Etruscam legendum vidit acutissi-
mus Scriverius.

*Delubra in occidentem rectè spé-
ctare scripserunt*] Improbat illo-
rum opinionem, qui secus ac in
orientem templa fundanda erede-
bant. Vitruvius libro quarto, capi-
te quinto: Ἄedes autem sacræ Deo-
rum immortalium ad regiones,
quas spectare debent, sic erunt
constituendæ, uti, si nulla ratio
impedierit, liberaque fuerit pote-
stas, ædis signum, quod erit in cel-
la collocatum, spectet ad vespertina-
m cœli regionem: ut qui adie-
rint ad aram immolantes aut sacri-
ficia facientes, spectent ad partem

C c cœli

coeli orientis, & simulacrum quod erit in æde. Et ita vota suscipientes contueantur ædem & orientem coeli. Ubi disciplinam cæremonie attingit, quâ in orientem spectabant, qui precabantur. Tertullianus Apologetico: *Sed & plerisque vestrum affectatione aliquando & cælestia adorandi, ad Solis ortum labia vibratis.* Prochoius monachus quidam in historia B. Joannis: οἱ ἃ ἀναστάντες & σταθέντες ἐν ἀνατολᾷ ἠτήσαντο Ἰανωβὶν τὴν ἀδελφὸν τῆς Κλεῖας δὲ χεῖρ ποιήσαι. Apulejus de quodam Ægyptio sacerdote libro secundo Milesiorum: *Tunc orientem adversus, & incrementa Solis augusti tacite veneratus.* Latinus Pacatus Panegyrico; *Nam ut divinis rebus operantes, in eam cæli plagam ora convertimus à quâ lucis exordium est: sic ego vota verborum, quæ olim nuncupaveram, soluturus, id ratione tempus adspiciam, quo Romana lux capit.* Vide Clement. Alex. lib. VII. Στῶματ. & Plutarch. in Numâ.

Et à meridiano ultrâ Antica; citrâ, Postica nominaverunt] Festus: *Anticum & Posticum opponuntur.* Glossis *antica linea, Ἀγμιατῶ. Philoxen. antiqua, μεσημβεῖα. Δεξικῶς.* Perperam vir doctus *antica* restituit, qui veterem scribendi modum non intellexit. Varro: *In cælo templum dicitur, & ejus templi partes quatuor; sinistra ab oriente, dextera ab occasu, antiqua ad meridiem, postica ad septentrionem.*

Decumanus autem dividit agrum dextrâ & sinistrâ: Cardo, citrâ & ultrâ] Hinc exponendus

ager dextratus & sinistratus, citratus & ultratus: quorum nominum frequens mentio occurrit apud agrimensores. Siculus Flaccus: *inscriptiones itaque in centuriis sunt tales, dextrâ aut sinistrâ Decumanum totum; ultrâ citrâq; cardinem totum, assignatum illi tantum.* Sic autem loquebantur: *dextera & sinistra limitem:* pro, à dextera & sinistra limitis. Vide Vitruvium.

Et ut dupondium & duoviginti, quod dicebant antiqui, nunc dicitur dupondium & deviginti] Quidam veteres: *nunc dicitur dupondium & viginti.* Puto scribendum: *nunc dicitur dupondium & duiginti.* Duiginti pro viginti, ut dvis pro bis, duellum pro bellum, & alia veterum Latinorum. Sed impar ratio est in *duodecumano* & *decumano.* Ab horâ duodecimâ limitem duodecumano appellarunt, ut qui ab ortu Solis ad occasum pergeret: nam illa hora diei est suprema, quâ Sol occidit. Sic sextam horam pro meridie posuerunt; sextaneos limites, qui ad meridiem spectarent. Quod non intellexisse videtur auctor, sive is Frontinus fuerit, sive Hyginus, qui ad verbum eadem expressa refert. Quemadmodum autem duodecumano vocarunt eum limitem qui ab oriente ad horam duodecimam, id est, occasum dirigebatur: ita alterum, qui ex transverso currebat, à meridie ad septentrionem, nominaverunt cardinem, quia cardo mundi in septentrione est. Exinde patet, cur *duodecumano* factus sit *decumanus.* In *dupondio* tamen hæc aliquatenus disparent. Nec enim *duocu-*

manum antiqui dixerunt pro decumanum, & duocem pro decem; ut duopondium pro dupondium. Duopondium vocarunt, quod duo pondus, hoc est, duas libras penderet; secundum Varronem & Plinium. Postea dictum est dipondium. Glossæ: *depondium*, δυνέμιον, pro dipondium. Græcus anonymus habet διπυώδιον. Καὶ τὸ διπυώδιον ὁμοίως ἀγρὸν δεκαμῶδες τέσσαρας. Nulla igitur ratio similitudinis est inter duopondium, duoviginti, & inter duodecumanum, ut inepte putarunt isti veteres agrimensores.

Vi in agro Campano, qui est circa Capuam] Infra de Coloniis: *Ager Campanus limitibus Gracchanis in jugera N. CC. Cardio in orientem, Decumanus in meridiem.* Hoc etiam notavit Hyginus; & de Vibonensi agro & Beneventano Frontinus.

Qua est in agro Vritano] Sic melius quàm *Vretino*, quod in aliquo offendimus. *Vritanus* est in veteri Inscripto, & Ὀυρίτωνος apud Apianum.

A quo dicunt Poëta limos oculos] Donatus: *Cum limi dicuntur obliqui generaliter; hoc tamen proprie de oculis dicitur.* Inde Græcis παραβάλλειν vel παραβάλλειν τὸ ὀφθαλμῶς: quod absolute dicebant Latini, *limis*, *limibus*, & *limulis* aspicere. Quintilianus libro secundo, capite tertio: *Quadam voluptate suffusi, aut limi, & ut sic dicam Venerei.* Apulejus Milesium secundo de Photide: *ad me conversa limis & morscantibus oculis.* Adamantius libro I. cap. ultimo: ἔνιοι δὲ τὰ μέγα τῶν βλεφάρων

καὶ δάκρυα, τὰ δὲ ἐκπερῶθεν ἀνασπῶσι, καὶ ἄμα ἰκλῶπτουσιν, ἕς καὶ αὐτὰς μοιχευθῆς λέγων, ἔν αὐ ἀμάγετης. Varro apud Nonium: *multi enim qui limina intrarunt integris oculis, strabones sunt facti; habet quiddam ἑλκυστικὸν provincialis formosula uxor.*

Item limum cinctum, quod purpuram transversam habeat] Habebat enim in extremo purpuram limam. Isidorus: *Limus, cingulum, quo servi publici cingebantur, obliquâ purpurâ.*

Quod Græci Plectron appellant] Non plectron, sed πλέθρον, ut in aliis membranis. Glossæ vet. *arpennia*, scribo *arpentia*, πλέθρα. Nam *arpentium* pro *arvpendium* dicebant, quod est, χροῖον γεωμετρικόν. Suidas: πλέθρον τὸ ἑσπερὶς ἕκτον μέτρον, ὅπερ ἐστὶ πηχῶν ξή. Hero: τὸ πλέθρον ἔχει ἀκένως δέκα, πένδους Φιλεταικῆς ἢ ἕκτον Ἰταλικῆς ἢ ἕκτον ἑλλήσι. Est autem ἄνεκα vel ἀνεκῶς μέτρον δεκάπαιου Θεσσαλῶν εὐρημα, ut notat Apollonii Scholiastes.

Principium artis mensura in agendis positum est experimentis] Quis non videt inquinatissimam MSSorum γεωφῶτα? Optimus Scriverius primus restituit: *Principium artis mensoria in agendis positum est experimentis.* Scriptum fuit in Arceriano: *in agendis positum est experimento.* Legendum mutandâ literâ: *in agendis positum est experimento.* Infra: *Si fuerit ergo vallis, qua conspectum agentis exsuperet. Agens est agrimensor, qui limites ducit & rectoram agit, ut apud Hyginum: Plurimum enim agentibus*

præstat actuarii perpetua rectura.

Et incertam iuger a rerum enunciationem] Ille Scrivetius, & Salmastius: & incertam iugerum enunciationem. Eodem modo patile mendum supra notavimus: & mensura lateribus inseruimus: pro, mensuratoribus inseruimus.

Modum autem intra lineas clusum rectorum angulorum ratione subducimus: subjectas deinde in extremitatum parte areas, tangentibus nostrarum postulationum podisimis, suis lateribus adharere facimus, & adscriptis spatiis, suis finibus ipsam loci reddimus rationem] Arcerianus Salmasio inspectas: subjectas deinde extremitatum partes ad rectam gentium nostrarum postulationum podisimis suis adaramus. Ex quo illi rescribere visum: subjectas deinde extremitatum partes, ad rectum angulum, nostra postulatione podisimis suis adaramus. Indubie vera sunt: podisimis suis adaramus, reliqua etiam minus adfecta. Podisimis suis adaratur area, cujus mensura per ara & calculos colligitur, sicut veteres consueverant agrimensores & geometæ, hodieque etiam quidam faciunt arithmetica imperitiores. In Gromatico Hygini: area pedes ad sedem sic quero: ara inter se deduco, partem tertiam deduco per as tertium! Inde apud Epaphroditum & Vitruvium Rufum, hæc ara semper sumitur pro numero dato. Quod semper cortex nec intellexit vit doctus, cujus ille membrana fuere.

Et debet nominatim, que pars agri in potestate mensoris est abitura, rectorum angulorum ratione con-

stringi] Legitur in aliis membranis: debet enim numina quaque pars agri in potestate mensoris, & habitura rectorum angulorum rationem suam postulatione constringi. Utræque contaminatissimam habent scripturam. Recte feceris, si repositus: & debet minima quaque pars agri in potestate mensoris esse, & habitura rectorum angulorum ratione constringi. Hoc groma præstabat, hodieque squadra mensorum, quæ ὠλοχρημα groma est, ad exquadrandum agrum, rectisque lineis demetiendum, & rectis quantum potest angulis comprehendendum. In Glossis Gruma exponitur γράμων, βασιλικὴ γνώμη. Male legit auctor Glossarum, γαυμα ὄρειου πεκτουκί. Omnino gruma legendum, vel groma, ὀπτρε τεκτουκί. In aliis: gruma, δίοπτρε, ἢ ἴ μέρερον. Inde grumari. Lucillius:

_____ viamque (cit olim. Vis degrumari, ut castris mensore facta Grumat, μερερε, ἐρερε, exponitur in illo Glossario.

Que potius actus incensita imitationis effectum lateris longitudine aquet, & ferramento primo mutato, omnia indomita perpendicularitate dirigere] Vellem reponeres certissimam nostram conjecturam: Que proprius actus inaccessibleis imitationis effectum lateris longitudinem aquet, & ferramento primo mutato, omnia indomita perpendicularitate dirigere. Que sequuntur cornicula, capitula sunt, ut vocat vetus agrimensor, ex quibus perpendebant fila ponderibus expensa, id est, perpendicularia. Vitruvio sunt capita extrema chorobatis.

Et inter se comparata fila tenere

vias, ita perspicere] Melius editur in aliis impressis: & inter se comparata fila seu nervia sita perspicere. Pronum est & suo fundo restitueri, & ita corrigere, fila seu nervias ita perspicere. Nervia sunt funiculi ex nervis, ex quibus rodus plumbi pendeat ad faciendum perpendiculum. Sed & nervia tertio genere usus est Varro apud Nonium.

Et ad omnes angulos signa ponere, qua normaliter ex rigore agantur] Nescio cur illud agantur, in cogantur eruditissimi viri mutaverint. Quasi non tam anguli normaliter agi, quam cogi dicentur, qui recti sunt, & ad normam perpendicularares. Signa illa manu ponebantur, eadem cum metis, quarum alibi meminit: conspectum metam saepe excedimus, & ex eo locustium rigorem conspiciamus. Signi positi frequens mentio est apud Hyginum Grammatico. Hero & λαμβανόμενον σημείον. Σηπέλα, inquit, & λαμβανόμενον σημείον. Ubi σηπέλα est illa meta, quam πλάτων ὀρέειν Græci vel ἀπερώρον interpretantur. Nam ex quatuor rebus spectandis primò πλάτων ponit, ortum, occasum, septentrionem, & meridiem; deinde & σηπέλα in metæ acumen subiectum.

Posito deinde & perpensa ferramento, rigorem obsequendum maximo lateri dictare, & collocatis metis in alteram partem rigorem mittere, qui cum ad extremum pervenerit parallelon, primi rigoris exeat] Hæc inquinatissima sunt, nec in aliis exaratis aut impressis sincerius concepta. Torum igitur locum ex fibris partim, partim conjecturâ

sic emendandum jubet vir incomparabilis: posito deinde & perpensa ferramento maximo lateri dictare metas, & collocatis perticis in alteram partem rigorem secundum mittere, qui cum ad extremum pervenerit, parallelon primi rigoris excipiat. Libri viliores hæcenus exhibuerunt: maximo lateri dictare & collocatis metis, nullo sensu; Paulo meliores: maximo lateri dictare metas, & collocatis respectis: quod ultimum corruptum erat ex perticis. Eas perticas intelligit, de quibus paulo post: nam quoticens sine linea cultellamus, conspectum metamur excedimus, & festinantes ex eo locustium rigorem conspiciamus, tunc in illa quamvis exigua perticarum conversione non minus fit dispersio.

*Per ipsam metis ad ferramentum appositis erit descendendum] Veteres edidi, dicendum, pro descendendum. Optime dictandum dicitur ὁ πρώτος στῶπιτος ille Salmasius. In alio fragmento agratio: Si tibi in agri quadratura dictanti flumen occurrerit, quod necesse sit varari: Dicitur metas agrimensor, qui rigorem positus metis dicitur per ipsam vallem. Sequentia sic idem emendat: *cujus rigoris incessus, ut sit in contrario, aquæ applicatâ ante lineâ ad capitulum pertica, equaliter ad perpendiculum cultellare debemus. Incessus rigoris, ut incessus limitationis, definitionis, apud Aggenum. Incedere limites aut rigores dicuntur, qui rectorâ suâ pergunt rigoris incessus, linea, quæ applicatur ad capitulum perticæ, sive fomiculus, quo rigor perpenditur, & ad perpendiculum cultellatur.**

Conspectum iterum saepe excedimus] Conspectum metarum, libri meliores.

In illam perticarum, quamvis exiguam conversionem non minus sit distenso] Lego veteri lectione: in illa perticarum quamvis exigua conversione. Fallitur vir eruditus, qui perticas hoc loco, ut in illo Propertii, putat accipiendas pro decempedis:

Abstulit excultas pertica tristis o-
pes.

De mensuriis Poëta loquitur, quibus in Italiâ metabantur agros. Talem, *lineam* passim vocant Frontinus & agrimensores. Inde *χορὴν περὶ ἄσπετον*. Posteriores Romani *arvipendium* nominarunt,

quod in glossis exponitur, *χορὴν περὶ ἄσπετον*. Noster autem *perticas* de groma, quæ est chorobates sive *ἀντοχέμη* numero multitudinis dixisse videtur. Glossæ: *Pertica χορὴν*. Et conlocatis perticis in alteram partem rigorem mittere: quæ de mensurorum decempedis non sunt intelligenda. Nec enim earum operâ rigores mittuntur. Eas igitur intelligit regulas sive normas, ex quibus groma componitur. Eæ perticæ supra ferramentum conlocantur, & in omnem partem convertuntur. Sic gromam ferramento superponi dixit Hyginus, quæ super ferramentum movebatur. Sic *regulam collocari* *ἀντοχέμητος* Vitruvius & alii dixerunt.

FINIS NOTARUM,
IN FRONTINUM DE LIMITIBUS.

AD

A D
SEXTI JULII FRONTINI,
V. C.
Secundum Fragmentum
DE LIMITIBUS.

Ex Libro Frontini Secundo.

Nam & locorum dationes, & trivia, & colliculi finem faciunt] Locorum dationes aut ipsa monumenta sunt, aut spatia monumentis consecrata. Aggenus: *Locos frequenter in trifinio ac quadrifinio invenimus.* Colliculi sunt *χωμαῖα, τύμβοι ἢ σταυροὶ γῆς, aggestus terræ sive tumuli defunctorum.*

Termini autem si transversi positi fuerint, gammam faciunt, sed non statim trifinium ostendunt] Sacrificales & monumentales, me-

moræ in finem constitutæ gammam faciunt, id est, trigonum ad formam literæ Γ. Hesy chius: *τεῖβων, σολὴ ἔχουσι σημεῖα ὡς γάμμα.* Suidas: *τεῖβων ἐστὶν ὁ Φορῶν σολὴν ἔχουσαν σημεῖα ὡς γάμμα.* ubi vulgo malè *γαμμαῖα* lectum: nam ex Helychio Suidas emendandus, quod miror eruditissimo Porro non occurrisse. Infrà Colonia Nepenfi: *Sicut artifices agros censuerunt, id est, fecerunt gammatos & scammatos; quæ corruptissima aliàs leguntur.*

A D
SEXTI JULII FRONTINI,
V. C.
DE COLONIIS,
LIBELLUM.

Triumviris deducta] In aliis : lege *Triumvirali deducta*. Ante coloniam à Triumviris deductam, municipium erat lege Julia factum. Vide Ciceronem Orat. pro Planc. Plinius libro tertio, cap. quinto : *In regione prima Italia colonia Capua, Aquinum, Suessa, &c.*

Iter populo debetur pedibus XXX.] Ita Scriverianus. Melius antiquiores editi : P. LXXX. vel, XXC. Quæ sequuntur, variè in diversis exhibentur : *Ager ejus perennis limitibus est assignatus*, in eodem Scriveriano. Legit Onuphrius : *Ager ejus perennis militibus est assignatus*. Nihil frequentius apud Frontinum, quam mutatio horum nominum invicem Et ineptus est Vertranus, qui apud Varronem putat legendum : *Fines, agrorum termini, quod ha partes propter militare iter maxime terantur*. Omnino *limitare iter*, legendum est, eodem errore dempto, quem hic castigabimus. Nam *iter militare*, non à viâ militaris : ἡ λεωφόρος, sed semita tantum quinque pedum latitudinis inter duo confinia. Sed melius ad interpretationem Frontinianam : Soli agri assignati limitibus continebantur, qui non solum mensuræ, sed & publici itine-

ris causâ latitudines acceperunt. Omnes autem limites per quos iter populo præbebatur, totidem publicæ viæ fuere. Sed nec unum genus earum, nec una latitudo Aliæ pedes octoginta, aliæ sexaginta, quadraginta vel triginta aliæ, nonnullæ viginti, duodecim & octo latitudinis habuere. Ut perperam sit vir doctus, qui octuaginta pedum non putat viæ latitudinem fuisse antiquis scriptoribus memoratum.

Antium populus deduxit] In nummo Neronis : COL. ANTIAT. LEG. IIII. ITALICA. Sed supputanda tempora sunt & interstinguenda pro deductis, deductisque coloniis.

Ager ejus in laciniis est assignatus] Id est, non per universitatem, sed viritim per portiunculas. Paulus mutilator Festi : *Viritanus ager dicitur, qui viritim populo distribuitur*. Talis assignatio limitibus intercisivis & proportionalibus peragebatur : nam *intercisivis* assignatus ager idem est, qui *laciniis*, sive proportionalibus terminis finitus. Hoc in coloniis & coloniarum fragmentis est usitatissimum. Sic alibi, *in laciniis & strigis, & in laciniis intercisivis* agri leguntur assignati. Propriè *lacinia* sunt πεζίδες, ἀπείρεα & ἀπὸ πείρεα, margines.

gines & fimbriæ vestimentorum. Helychius: λάκη, ῥάκη. Item, λάκη, ῥάκη, ἄρακη, ἀράκη, ἀράκη, ἀράκη. In lege Salica titulo XXXIII. *lacinam viam facere*, est impedire viam, & eunti moram facere. Græca interpretatio vetus ὀδὸς ἀπέσειν vertit. Sic *laciniosa vestis*, ὀδὸς ἀπέσειν: & *laciniosa sarcina* Valerio, non expeditæ nec succinctæ. Peloponnesi sinus *cræpedites* vocantur à Plinio & Græcis, quod laciniatim recessibus & prominentiis alluantur. Κραπέδων, *lacinia, fimbria*, docentibus Glossis.

Alatrum muro ducta colonia] Scribo: *Alatrum muro ducta colonia*. Vel, *Aletrium*. *Alatrum* mendosum est in libro Nansiano. Ἀλάτρων Græcis, inde *Aletrium*. Utroque videas in aliis editis. Vel Ἀλέτριον: Inde *Alatrimates* & *Aletrimates*. Illud habes apud Livium extremo IX. hoc in veteri lapide:

EX. DECRETO. DECUR. MUNICIPAL. ALETRIN. In alio: Q. MINUCIUS. Q. L. ANTEROS. VI. V. AUGUSTAL. HIC. SEVIRIS. AUGUSTAL. ALETRIN. Plinio sunt *Aletrini*. libro V. cap. XI.

Arina oppidum lege Sullana est munitum] *Aricia* rectum est, exhibentibus libris aliis. Epitomator Livii LXXX. *Marius Antium & Ariciam & Latium colonias devastavit*. Emendo: *Ariciam & Lanuvium*. In utroque scriptore litteræ coalescentes exhibuerunt errorem. Sequentem colonia: *Arretinum*, non *Arretium*. Græcis est Ἀρρετινόν, Plinio *Arretinum*.

Allife oppidum muro ductum]

Nanzianus: *Allia oppidum muro ductum*. Sed illud opinor retinendum.

Beneventum muro ducta, colonia, Concordia] *Melius & concinnius: Beneventum muro ducta colonia, Concordia dicta*. Sic quidam exaratorum. *Beneventum, colonia cum deduceretur, appellari cœptum est melioris ominis causa*. Namque eam urbem antea Græci incolentes Μαλόντων appellaverunt. Quæ depravata aliàs apud Festi mutilatorem leguntur. Vulgo enim *Maleton* aut *Malenton* exhibuerunt, & ineptè Μαλοῖνον. Stephanus: Βενεβντὸς γασχόν Διομήδης ἐν Ἰταλίᾳ. οἱ δ' ὀπίσθια Διομήδης, ἢ τῆ Μαλόντων ἐλέγετο. *Beneventum quod olim Maleventum*, inquit Plinius: Βενεβντων & Ουενιβντος apud Ptolemaum. Veteres autem planè nominum δυσφημίαι vitantur: Sic Epidamnium in Dyrrachium mutarunt, ut Maleventum in Beneventum. Quæ de re vide præclarum Dionis locum libro XLI.

Borvianum oppidum] Aut *Bobianum*: ut *Borvilla* & *Bobile* in aliis membranis. Quæ transpositio litterarum vulgo nota. Sic *borvicidia* & *bobicidia*, Ἰουαίη ἐγκύριονος βοός apud auctores leguntur: de quibus nos aliquando ad *Arnobium*.

Agrum ejus ex occupatione milites veterani tenuerunt in sortem] Hæc obscura sunt, & interpretatione illuminanda. Aliud est, *ex occupatione tenere in sortem*: aliud, *occupare sorte*, vel *sortem*; τὸ κληρῶν πρὸ λαμβάνειν. *Sortem occupare*, apud opimos auctores est, *sorte priuatum obtinere*, quemadmo-

dum stadii cursores & agitatores circi, penes quos qui sorte occupabat, id est, qui primo loco exibat à limine, licet plurimâ victoriæ præsumptione fretus, sæpe tamen victoriam sequentibus tradebat, qui præmium ipsi auferebant. Hoc Græcis est *πρῶτα βάλειν*, vel *τῶ κλήρῳ πρῶτα λαμβάνειν*. De quo Plinius alibi intelligendus hinc verbis: *Occupantes, primatum obtinentes*. Et antiqua inscriptio: OCCUPAVIT. ET. VICIT. Hecuba apud Senecam:

Sorte occupavi, præmium eripiant mihi.

Τῶ κλήρῳ πρῶτα λαβὼν, ἀντιῶ τὸ βραβεῖον ἀφαιρώσων. Vulgo malè lectum: *Sortem occupavi, præmium eripuit mihi*. Vel: *præmium eripui mihi*, quomodo correxit illustris Scaliger. *κλήρῳ βαλεῖν*, quod propriè est, *ex occupatione tenere in sortem*, de fortitione dicitur, quâ milites agros sibi assignatos fortiebantur. Illorum nomina in pittaciis scribebantur, quæ in vâs aliquod conjecta, & inde sublata, singulis fortientium distribuiebantur, ut constat ex Hygino de Limitibus constituendis. Buxæ erant illæ fortes, sive pittacia pro fortibus in fitellam conjecta; quia buxum non supernetat, sed fundum petit. *Sortitacula buxæ* fit mentio in veteri tabulâ ænâ, quâ milites usi sunt in assignatione agrorum. Apud Homerum sortitio fit militaris, in galeam conjectis fortibus, sine aquâ, ut videtur: *κλήρῳ ἐν κωρήν χεικλήρῳ πάλιν ἐλόντες*. Inde πύλλο pro sorte. Sic distinguenda sunt, *occupare sortem*, & *ex occu-*

patione tenere in sortem: ut Græcis τῶ κλήρῳ πρῶτα λαμβάνειν, & κλήρῳ βαλεῖν.

Casentinum] Veteres quidam *Casuentinum*: quod fortasse verius est, & Ortolio animadvertum. Scribo tamen *Consentinum*. De Capua vide Suetonium extremo fere Julio. Legendum autem & interstinguendum: *Capua muro ducta colonia Iulia*. *Felix iussu Imperatoris Caesaris à XX viris est deducta*. Hæc aperta sunt ex sequente *Calatium*. Sic enim vel *Galatia* scriptum; non *Calatium*, ut perperam habuit Onuphrius.

Colonia Capuensis à Sylla Felice cum territorio suo adjudicatum olim ob hosticam pugnam] Quod ad oram legitur, haud æquè placet. *Felix est ἐπιφρόδιτος*, L. Sullæ cognomentum. Auctor libri de Fortuna Romanorum hanc habet rationem: *παλεῖστον ᾧ Ἀφροδίτης ἐνέξῃ κτ' Μένανδρον ἀπὸ τῆς μεθέστηκεν*. Nos aliam notabimus ad Serenum Sammonicum, capite de Phthiriâsi, sequenti versiculo:

Sylla quoque infelix tali languore peresus

Corruit. —

Cereate Marina] *Ceretium* libri: veteriores *Cerretium*. Degeneres: *Cernere Mariana*. Scriptum opinor, ut edidimus. *κερραται* est apud Strabonem. In sequenti colonia, non minus expressi variant: *Cadatia*, *Cædicia*, *Catium* & *Collatia*, quæ folia sunt Sibyllina.

Forum populi] Vel *Popilii*. Sed diversa sunt *Forum populi* & *ἀγορὰ Ποπιλίου*.

Fraba-

Fabrateria] Sic perperam scriptum pro *Fabrateria*, ἀγὶ φαβερ-
τηλας. Vide Vellejum libro primo.

Ager ejus in absoluto resedit] Id est, nullis menfuris comprehensus est, vel limitibus obligatus. Hic & in soluto reseditisse dicebatur, idemque est in libris coloniarum *solutum* & *absolutum*. Malè legitur apud Aggenum: *hæc autem loca quæ insoluta dicuntur*. Pro, in soluto. Sic paullo ante apud eundem idem error occurrit: *aut tibi insoluta loca remanserunt*. Scribe: *aut ubi in soluto*. Ut in ambiguo dicitur & in *incipiti*, quod anceps est & ambiguum; Sic in *soluto*, vel *absoluto*, quod absolutum. Hinc illa passim in coloniis: *Cæterum in absoluto resedit*, vel *remansit*: hoc est, assignatum vel limitatum non est.

Finitur terminis siliceis & *Tibur-tinis*] Quales siliceis? An λιθοὶ ὁριαῖοι lapides ex saxo silice terminales? Sic verum puto. Infra Provinciâ Tusciâ: *Terminos lapideos ponito ex saxo silice aut molari*. Nisi Cilicis legendum, quod libri ferunt. Alio fragmento quod infra producitur: *Terminatio autem ejus facta est VI. Id. Octobr. per Silicium* (lego *Cilicium*) *Saturnium centurionem cohortis VII. & XX. mensibus intervientibus, & termino à Cilicio Cilicii nuncupantur*.

Interamne oppidum] Vel *Inter-amma*: quomodo Livio, Vellejo & aliis dictum oppidum. Sed *Interammum oppidum* scio lectum à ple-risque, ut esset τὸ μισπῶμεν. Nihil ineptius. Nam hæc illorum sententia est, qui *Interamnam Nahar-tis à Lirinâ* non distinxerunt; ut

Leander, Rob. Titius & alii doctissimorum erronem.

Lavinium] In membranis *Lanuvium*, & *Lanubium*. Magna confusio est horum nominum invicem tam apud Græcos quàm Latinos. Stephanus: Λαυίνιον, μετροπόλις τῆς Λατίνων Urbis malè scriptum, Λαύνιον.

Sed ager ejus Syria Palestina à Græcis est in jugeribus assignatus] Hæc aperte vitiosa sunt. In melioribus edebatur: *Ager ejus ut Syria & Palestina à Græcis est in jugeribus assignatus*. Expuncta copula suadeo legendum: *ut Syria Palestina*. Nam eadem Syria, quæ *Palestina*. Συρία Παλαιστίνη in tabulis Provinciarum antiquis. Tres Syriæ memorabiles illis, Συρία ἁγίλη, Συρία Φοινίκη, & Συρία Παλαυσίνη. In recentioribus Græcorum Notitiis appellantur, ἐπαρχία Φοινίκης παραλίαν, ἐπαρχία Φοινίκης λιβανισίας, ἐπαρχία τῆς Παλαιστίνης. Sic puto verissimè scriptum.

Nuceria Constantia] Vel *Constantina*, ex veteri inscriptione. NUCERIA. COLONIAE. CONSTANTINAE. Sic aliàs editur.

Puteolis colonia Augusta. *Augustus deduxit*] Sin melius ac *Puteoli*. Quod in diversis coloniis observandum. Sed ad tempus & historiam. Inter decem Campaniæ præfecturas, in quas præfecti juri dicundo quotannis à populo R. delegabantur, Puteolos numerat Sextus Pompejus. Hoc evidentissimum; Nam in potestatem Romanorum venisse constat Anniblico bello, Capua obsidione capta, gra-

gravissimæque multata propter perfidiam & ingratitude. Cuius ius magistratuum atque libertas omnis adempta est; impositusque quotannis à populo Romano præfectus, qui jus diceret, anno conditæ urbis, quingentesimo quadragesimo secundo. Quo plura Campanorum oppida, sicut à Livio docemur, quod Annibalem armis defendissent, eandem fortunæ conditionem subire. Dein lege Acilia post annos XVII eò colonia civium Romanorum deduci cepit inter quinque maritimas, quæ lege eadem tribunitiâ tum deductæ fuerant, anno U. C. DLIX. P. Scipione Africano II. & Tib. Sempronio COSS. Vellejus tribus amplius lustris tardius deductam ex quorundam opinione tradit, additque, non hoc planè liquere. Sed à Livio stant antiqua monumenta Neapolitana, & marmorea tabula, quâ publicorum operum in eadem colonia faciendorum lex architectonica secunda legebatur, quæ Publ. Rutilio Ruso, Cn. Mallio Maximo COSS. lata fuerat, urbis anno DCLXII. exhibentibus fastis Capitolinis. Atque is fuit annus deductæ coloniæ Puteolanæ decimus ultra centesimum, ut in ipso capite legis ostendunt hæc verba:

AB. COLONIA. DEDUCTA.

ANNO. CX. N. FUFILIO. N. F. M. DULLIO. DUO. VIR.

P. RUTILIO. CN. MALLIO. COS. OPERUM. LEX. II.

Primus igitur annus deductæ coloniæ patet V. DLVIII. M. Porcio Catone, & L. Flacco COSS.

quam Livius in alterum DLIX. deductam rejicit. Augustus denique bellis civilibus victor, cum pace parata Janum clussisset, veteranisque præmia daret, inter duodeciginta colonias quibus auctore Tranquillo, Italiam frequentanti, Puteolos coloniam militarem fecit. Hoc est, quod Frontinus addit, coloniam ab Augusto deductam, & coloniam Augustam tum demum fuisse appellatam. Nam & antea sæpius in eadem deducti vel adscripti fuere coloni, & ipsa Puteolana non ab Augusto colonia facta, sed deducente illuc colonos Augusto, Augusta nuncupata. Hoc ex variis Augustis manifestum. Sed & postmodum Augustæ cognomen in Neronianum mutatum. Tacitus ad annum urbis DCCCXI. Nerone Augusto IV. & Cosso Lentulo COSS. *At in Italia vetus oppidum Puteoli jus coloniae, & cognomen tum à Nerone adipiscuntur.* Nimirum, jus coloniae Neronianæ; nam & antea jus coloniae Augustalis habuit; & vetus coloniae oppidum fuit ante annos CCXL. Sic Taciti verba sunt explananda, quæ doctissimum Lipsium, aliosque commentatores transversos egerunt ob acutam & nimis concisam breviter.

Præneste] Non *Preneste*. Πρενεστον ἔστιν πολυστράτων καὶ εἰς ἀσπίδων, apud Strabonem. Ubi πολυστράτων, explicabis valde munitum: nam στράται εἰσὶν οὐρανοῦ ἢ ἐπιπέδου πύλων στράτων ἐλάων. Inde χερσὶν εὐστράτων Dionysio.

Ob consecrationem Nerva] Ridelicium mendum in isto Scriveriano,

no, & quod omnium historiarum fidem præverit. Reliqui melius & verius: ob consecrationem Minervæ. Plinius libro tertio cap. quinto: *Surrentum cum promontorio Minervæ, Sirenium quondam sedes*: ubi juxta Plinium sedes Sirenarum in ipso promontorio Minervæ, quod & τῶν Σειρηνοσῶν propterea dicebatur. Nam Σειρηνοσῶν ἐπ' αὐτῆς ἀκρῆς κέλευθα. Strabo libro VI. τὸ ἵππος ἀφαικεται τὸ ἀκρωτήριο τῶν Σειρηνοσῶν, καὶ ποιεῖ τὸν Ποσειδωνιάτιον κέλευθον. Sic verba Strabonis sunt emendanda: Nam in editis malè legitur, τὸ ἀκρωτήριο τῶν Σειρηνοσῶν. Idem libro V. σωεχίς ἔστι τῆ Πεμπταε το Συρμεον τῶν κερμεπενῶν. ὅθεν ἀφαικεται τὸ Αθύναιον, ὅπνεις Σειρηνοσῶν ἀκρωτήριο κέλευθον. ἐπὶ τῆ ἐπ' ἀκρῆς μὲν Αθύναις ἱερὸν, ἵδρυμα Οδοσείας. Vide etiam Aristotelem in libro de Admirandis.

Sed & circa montes Syrenianos] *Surrentinos* libri degeneres, ἀντὶ Σειρηνίδων. At longè diversi sunt Syreniani à Surrentinis. Sireniani montes sunt πέτραι Σειρηνίδες. Marcianus Heracleota: μὲν τῶν Σικελίαν ἦσαν αὐτὴ περὶ τὸ ποτὸ Σειρηνίδες, κίρκης τε ἦσαν ἐξ ἡμερῶν. At Surrentini circa Surrentum. Epigramma Macedonii: Συρρέτον ἀρχαίως ἐμυρίππος χαίρε κρηθί, καὶ ποδεντίνων. γαῖα μελιχρῶτάτη.

Quos igitur Frontinus intelligit, tres parvæ insulæ sunt vel scopuli deserti, πετράδες Σειρηνοσῶν. Illud circa rectè Scriverius inseruit ex suis membranarum.

Voi Syrena] Immo scribendum, Sirena; Nam & Græci vocant τὰς Σειρηνίδας.

Siveffa Arunca] Arunca, supra

restituimus.

Teanum Sidicinum] Mendosè Syricinum, priores editi. Sidicinum, quod in Scriveriano fuit, vestigium est optimæ lectionis, quam, nisi fallor, *Sindicinum*, Σινδικινὸν agnosco. Sed & perperam *Sindicinum* legit Pintianus à Sindicenis populis. Infra etiam *Tarricina*, Frontino scriptum. Ita in correctis inscriptionibus antiquis semper invenitur.

Verule oppidum] Idem cum *Verulano* putat Ortelius.

Potentina, Athenas] *Atinas* rectum est, non *Athenas*.

PROVINCIA BRITINORVM] *Bruttium* tegio *Bruttiorum*: hoc ex membranarum aliis exhibitum. Sed & antiquiores *Brittiorum*, τῶν Βελτπίων, ἀρχαίως. Scriptum in vet. Græcis Βεττίοι & Βρέττιοι. Livio *Brutti* vocantur.

Ager Buxentinus Sextertianus est assignatus in cancellationem limitibus maritimis] In uno manuscripto hæc ita concepta legebantur: *Ager Puxentinus Sesterius* est assignatus in cancellatione limitibus maritimis. Rectum ferè puto, nisi quod cancellatione perperam scriptum sit, pro cancellationem. *Sesterianus* & *Sextertianus* eadem sunt in diversis editis: *Sesterius*, ut apud Manilium *Sesterius gradus*, & in lege XII. Tab. pes *sestertius*. *Puxentinus* Græcè formâ scriptum: πυξένος, *Buxentium*, ut πυξὸς *buxus*, πύρρον *byrrhus*, & alia. *Cancellatio* est χωράδος vel χωράξις ἢ ἐδάφη, ipsa agrorum limitatio. Inde ager *cancellatus*, est delimitatus. Glossæ veteres: *Cancellus*, χωράδος. Pro finibus & li-

& limitibus passim Latini usurpant. Cassiodorus: *intra Tuscia cancellos*. Hefychio *χωρὸν καὶ χωρὸς τῆ ἐδαφῆς, καὶ οἱ κῆλοι πεποι.* Inde in Cilicia *χωρὸν λιμνῶν καὶ ἐπίγειον.*

Ager Constantinus] Melius *Consentinus*. Consentia Brutorum in Italia urbs est, apud optimos geographos. Deinde *Vibonensis*, *ἰπποναῖος*, legendum. Quidam ineptè *Vibienfis*. Vibo etiam Brattiorum fuit, quàm Græci *ἰπποναῖον*, Latini Vebonem Valentiam dixere, deducit colonia. Stephanus obiter ita corrigendus: *ἰπποναῖον πόλις βρετιῶν ἀπὸ ἕρωτος, ἢ μετανομοθετητὸ Ρωμαίων Ουισοκαλεντία.* Malè Xylander edidit divisim: *Ουίβων καὶ Ουαλεντία.* Mela: *Hippo nunc Vibo*. Plinius magis accuratè: *Hippo quod nunc Vibonem Valentiam appellamus.*

Item *Eberdona*, *Ausculinus*] *Leatio* quorundam librorum: *Hordona*, *Ausculinus*. Hordonienfes Apulix populi sunt apud Plinium. Quod & rectum est in optimo manuscripto, sed parum variante: *Hordona*, *Osculinus*. *Osculinus* *δεχαινωσ*, pro *Ausculinus*, ut alia apud Frontinum. Sic *Osculana* pugna, pro *Ausculana*: & è converso dicebant *ausculari* pro *osculari*. Titinnius:

Hæc quidem quasi Osculana pugna est, non secus.

Pro *astimo ubertatis sunt precipua*] *Æstimio* legendum docet Hyginus, & ipsa Latinitas: Nam & possessiones pro *astimio ubertatis angustiores sunt assignata*. Festus in XII Tab. *Æris astimiam iudicium præstato*. *Æstimium* & *astimia* dicebant pro æstimatione. Illud solenne sed passim corruptum est in libris coloniarum. Paulo post oc-

cupavit, rectum est, non *occubuit*.

Nam eadem provincia habet *muros, macerias, corrosiones, congeries, &c*] Amplius in aliis exaratis est & impressis: *corofiones, scorfiones, scorpiones*. Puto legendam: *corrosiones, congeries, scorpiones*. *Scorpiones* apud auctores de Limitibus sunt *scorpiones*, termini ex congerie lapidum. Siculus Flaccus: *alii congeries lapidum pro terminis observant, & scorpiones appellant*: ubi *scorpiones* scio repositum ab illis, qui antiquam lectionem ignorabant. *Σχορπίος* Græcis est omne in metum & conum fastigiatum. Inde in pueris & puellis crinium tutulus eleganter & peculiariter appellatur *σχορπίος*, in viris *κρωβύλος*, in mulieribus *κρομβή* & *κρόμβος*. Isti monticelli, qui pro terminis ex congerie lapidum erigebantur, in metam & conum desinebant, & *scorpiones* nuncupabantur, antiquioribus *scorpiones*. Quibus pares erant *ἔρμαιες* in quadrivis & trivis, *hermulæ* vel *Mercurii* quadrati. Isidorus in Glossis: *Mercurii, lapidum congeries in cacumine collium*. De quibus Sibylla:

Καὶ περὶ τὰ σέβαστα, καὶ ἐρητὰ θηλαγῆς.

Καὶν περιδοιοὶ λίθων συγχόματα, ταῦτα σέβαστα.

Nam sunt & *cippi oleagini, qui loco termini observantur*] Infra colonia *Vejenis stipites oleaginos* vocat, quos heic *cippos*. Termes propriè ramus est olearum, puta à *τέγμα*, nam & *τέγμα* Græcis terminus. Talis termes est *cippus oleaginus*, sive *stipes*, qui pro terminis observabatur. In vet. Fragmento, quod infra producitur, *stathula* vocan-

tur.

tur. Immo *spathula*, termes, *αα-
ηίλιον*. Helychius: *ηγίλιον* *αα δ-
δαι φουικων, σκόλοπος, χέρουεις, σπυ-
γοι*. Nos alibi plura observamus.

Nam sunt termini proportionales] Corrigendum, *portionales*. Portionales & comportionales, quod militum portiones disternerent. Vulgo male lectum, *proportionales* & *comproportionales*. Infra: *Comproportionales termini intercisivos limites servant, quos veterani pro observatione partium statutos custodiunt*. Ubi *comportionales* monere referribundum, eodem more, quem hoc loco notamus. Sequitur: *Et custodiunt lineas consortiales*, id est, limites inter consortia militum. Sequentia mutila sunt & corrupta.

Variat autem legiones] *Varia*. Qui sequuntur subtrunciui limites, octonos pedes patebant. Per eos aditus præbebatur vicinis ad subruncandos agros. Alii *lineares* appellant, & *intercisivos*.

Colonia Fida Tuder] Etiam corruptum est hujus colonie nomen in illo Scriveriano. *Fædatura*, restitutum delemus Onuphrio, quod & in Nanfii lib. MS. legebatur. Sequitur: *in centuriis singulis jugera CC. termini lapidei, alii saxei, alii molares*. Apud eundem Onuphrium: *in centuriis singulis jugera CC. termini lapidei, et alii sextales, et alii molares*. In aliis: *in centuriis singulis habens jugera*.

Colonia Iunonia, qua appellatur Faliscos] Onuph. *Falisca*. Junonia dicta, quod Junonem impendio colerent illi Falisci: Ovidius:

Illo suos docuit Iunonia sacra Faliscos.

Hi sunt Falisci Tuscie, quorum

Colonia Falisca cognomine Etruscorum.

Colonia Nepis] *Nepet*, *Nepis*, *Nepensis*, *Nepetensis*, tot modis rectum legitur in libris Coloniarium. Vossius ille ad Vellejum constanter *Nepet* legendum jubet auctoritate duorum Grammaticorum, Charisii & Prisciani. Sic & Onuphrius in suis coloniariis collectaneis. Nec aliter apud Plinium, aut Livium legas; & tam verum est, quam illorum veterum sunt testimonia. Ptolemæo est *Νέπτα*, *Νέπα* Procopio, ut idem Vossius monuit. In Nanfii Frontino *Nepensem coloniam* putat optimus Ortelius, idemque Vossius. Ut igitur à *Nepe* *Nepensis*, sic à *Nepet* *Nepetensis*: & hoc ultimum quidam codices agnoscunt. *Nepis* autem à *Nepe* est, quomodo ferè placet legendum. Antiqui enim nomina urbium sexto casu plerunque proferebant. Quod ætate Frontini tam solenne fuit, ut nihil magis. Sic igitur dicebant, *Colonia Nepis*, *Vejis*, *Puteolis*, & alia. Sic apud Frontonem notant grammatici in epistula ad Adrian. scriptum fuisse, **DUROCORTORO. A T H E N A Æ. VESTRÆ.**

Id est, fecerunt gannatos et scammatos] *Gannatos* supra observamus.

Colonia Tarquinus] *Tarquinii* legit Onuphrius: *Tarquinia* Ortelius. Sed hæc omnia contaminatissima sunt & intricatissima.

Delimitatio est per rationem arcuum, vel canalabula vel norverca] Paulo aliter heic libri meliores, ad hunc nempe modum: *delimitatio est per rationem arcuum, vel canalabula*.

bularum, vel novercarum. Scribo delimitatio, quod & alias retinendum. Nos terminum posituri sumus emendandis terminis, & coloniis, si τὸ canabularum ex Hygino receperint ambigui lectores. Idem de novercis libro XXX. laudante Volaterrano: *Iniqua loca, quæ à prioribus nobiria appellantur, omni modo vitari debent. Nobiria quid fiat, nondum, fateor, ab auctoribus didici. Sed videtur n̄ us corruptissimo codice Bobi: no ite Volaterranus, in quo nobiria scriptum pro noberca, quod in aliis legitur, unde noverca, testante Scriverio. Quod autem ad delimitationem atinet, quæ per rationem arcarum fiebat, hoc ita intelligendum est. Apud agrimenses passim invenias in trifinio vel quadrifinio constitutas arcas vel arcellas, quæ nihil aliud notant quàm terminos in modum arcarum constructos, quæ exinde dicebantur instructura. In Foronovano: *variis autem locis per instructuras, arcas; &c. Instructura est ἢ ἐπιπίστως, lapidum nempe structura ad muri vicem pro termino, quod genus terminus epicteticus & epicticulis passim iisdem appellatur. Sunt igitur instructura, termini epictetici, muri scilicet pro terminis ad finiendos agros constructi; quos finitimos muros alibi noster appellat. Supra de limitibus agrorum: *In campis verò statuerunt terminos quadratos cursorios, & interjectis locis arcas, & monumenta vel alia testimonia: ubi vitiose quibusdam legitur arcus. Arca, κιστῆρος, σωρός, κρημνίζε, λεκάνη, in optimis Glossis exponitur; ubi κρημνίζε***

stituendum, norunt qui Græcè sciunt. Frontinus alibi: *per instructas arcas & monumenta finitur.* Puto melius fore: *per instructuras, arcas & monumenta finitur,* quam & illud lectionis sit incorruptum. Sed eadem sunt hic arca cum monumentis, ut suprâ com instructurus. Ex arca finales ut plurimum sepulchrales erant, & condendis mortuis serviebant, aliquando ad finiendos tantum agros ponebantur. Cassiodorus arcaturus vocat ejusmodi arcarum structuras, quæ pro terminis ædificabantur. Hinc in eodem Glossario arca, ἀρχὴ κτημάτων fines possessionum exponuntur. Innocentius: *Arca examine, id est, legibus constituta.* Hæ arca finales tantum fuere, non etiam sepulchrales. Aliquando & monumentales erant, & finium vicem præbebant, ut & ipsa monumenta finalia pro terminis plerumq; observari solita. Unde & sepultura finales, & monumentales termini, & memoria ad finem constituta in libris Agrimensorum. Atque hæc ἀποσπασμάτια quædam sunt Castigationum & expositionum Sexto Julio Frontino devotarum. Quem qui ex emendatione nostra legerit, tantum abest, ut ex illo aliquid boni expiscari possit, ut secundum illum Terentianum incertior multò discedat, quam prius. Nihil enim aliud præstare potui: Quod tamen equos lectores, quicquid laboris est, boni consulant, etiam atque etiam rogo: μή δὲν ἐκ μέγους τὰ συγγράμματα κείναι, μηδ' ἄπο τῶ ἀσκήσει πηλαμβάνοντες. Διὰ τὸ τῶν πῶν ἄλλω ἔγραψον. Ὁ ἀδιαβάλλων διάνοιον.